

Brejning sogns skolevæsen:

Indtil **Reformationen** i 1536 var der ingen undervisning af børn på landet, men Reformationens krav om en personlig religiøs overbevisning gjorde det nødvendigt at kunne læse bibelen. Der havde været degne ansat ved kirkerne siden middelalderen, og degnen var den nærmeste til at undervise, både drenge og piger, som skulle lære Luthers lille Katekismus. Der blev undervist både før og efter søndagens gudstjeneste ved den såkaldte degnelæsning, så i realiteten var Brejning kirke også sognets første skole. Man siger jo også, at kirken er skolens moder. Sognets degn var en såkaldt "løbedegn", der kom fra Ringkøbing latinskole til sognet samt til Nr. Omme om søndagen. Selv om der ingen autoriseret undervisning var, er der ikke tvivl om, at en del forældre underviste deres børn i bogstaver og tal til nødvendigt brug.

Chr.V's Danske Lov 1683:

Degnene skulle nu have fast bopæl i sognene og skulle udover den fornødne undervisning af ungdommen om søndagen i forbindelse med gudstjenesten efter første ringning med kirkeklokken, en time før gudstjenesten, også én gang om ugen undervise ungdommen i børnelærdommen og således, at de blev undervist på det sted i sognet, som degnen med præstens billigelse indkaldte til. Vi ved ikke noget om tilstanden her i sognet i den henseende, udover at degnen nu boede her i sognet, selv om præsten blev flyttet til Nr. Omme i 1623. Degnene skulle være studenter, men var det sjældent i starten. Her i sognet var han fæstebonde, men var fritaget for ægt, hoveri og landgilde, og skulle til gengæld ringe med kirkeklokken, forestå sangen i kirken og hjælpe til under gudstjenesten samt besørge sognepræstens breve til næste sognepræst og andre ærinder.

Den første degn, vi kender, hed Jens Nielsen og var såkaldt løbedegn og udsendt fra Ringkøbing latinskole. Hans søn og efterfølger, Christen Jensen Degn, var fæster under Brejninggaard af den ene gård i Feldebæk fra 1684 til efter 1720. Han boede først på naboejendommen Bjerg fra før 1677. Han var født i 1648 og døde først i 1738, omkring 90 år gammel, samme år som han havde opgivet sit embede. I en indberetning om præsterækken for Brejning sogn, skrev sognepræst Jørgen Kaars i 1730, at han havde sin viden fra degnen, som var der nu, og som var søn af degnen, som var der før. De sidste år levede han i Nr. Omme i et fæstested, og her fortsatte hans efterfølger, Knud Lang, med at bo.

Som det forstås af det ovennævnte med den ældgamle Christen Jensen, blev degnen ved i embedet så længe, som muligt, for pensionen bestod mest i at blive forsørget af efterfølgeren og måske lidt fra kirkekassen. Degnene var som regel gift, og hvad man gjorde for at få forsørget enken, hvis degnen døde i embedet, er Knud Lang og hans kone et godt eksempel på. Knud Lang kom til Nr. Omme-Brejning i 1738 fra Nøvling-Sinding, hvor han fik embedet i 1728 mod at overtage den 31 år ældre degneenke, Ane Riis. Da hun endelig døde i 1748, giftede han sig med den unge Rebekka Sørensdatter Gørding, født i 1723, og fik to døtre med hende, før han døde i 1753. Hun blev nu gift med efterfølgeren Henrik Gredsted og fik en søn, før han døde i 1763, hvorefter hun indlod sig i sit tredje ægteskab med efterfølgeren Joachim Hammerich, der trods alt kun var et år yngre end hende. Hun døde så i 1766, og så var det hans tur til at få en ung kone og et par børn.

I 1739 skrev sognepræsten Jørgen Kaars til biskop Thura i Ribe bl.a., at i hans to sogne, hvor gårdene lå langt fra hinanden, var der en del forældre, der, selv om de mådelig kan læse bøger, dog underviser deres børn hjemme. Nogle forældre, der ikke kunne læse, øvede sig også deri ved at deltage i degnelæsningerne om søndagen. Sognepræsten fortalte også, at han havde skaffet nogle af forældrene skolebøger og også opfordret dem til at lade børnene læse hos læsekyndige. I de tidligste skifter, vi kender fra sognet, i 1719 er der huspostiller og salmebøger nævnt i en del skifter, så befolkningen har nu nok været ret læsekyndige, og nogle har sikkert også kunnet regne og skrive, dels var her jo en del feldberedere (garvere) i sognet, dels ikke så få, der drev lidt handel ved siden af bondegerningen, så når de skulle omgås penge, skulle de dog kunne regne og også skrive i en regnskabsbog. Regnskabsbøger er nævnt i skifterne efter fæstebønder, der drev nogen handel.

Til latinskolen i købstaden (Ringkøbing) kunne også sendes børn fra landsbyerne, når de i forvejen havde lært noget hjemme. Hvis børnene efter deres 12.te år ikke bliver forbedrede i lærdom, bør de tages ud af skolen og lære "et ærligt håndværk" efter enhver evne.

I Pietismens tid under Chr.VI blev konfirmationen indført i 1736. Herefter blev det sådan, at man ikke kunne gifte sig eller tage en gård i fæste, hvis ikke man var konfirmeret, og det er nok kommet som et chok for en del, der ikke har været så flittige til at lade sig overhøre, så at de kunne blive konfirmeret. I Magersped fik Christen Madsen sine sønner Knud på 22 år og Mads på 17 år konfirmeret i 1747, så de har nok taget noget tilløb!

En følge af den tvungne konfirmation var, at ungdommen nu ikke kunne klare sig med den ovennævnte degnelæsning. I 1739 kom der en skoleforordning, der påbød degnene at holde skole med sognets ungdom, og den forordning gav anledning til megen ravage i Brejning sogn, hvilket fremgår af det brev, godsejer Eenholm sendte til provsten og til amtmanden i Ringkøbing. Han var i øvrigt ikke ene om at beklage sig, det gjorde landets godsejere fra en kant af, for sådan noget kostede penge, og da landet dengang, som så ofte både før og siden, var i pengeforlegenhed, blev forordningen allerede lavet om i 1740, således, at det nu var godsejernes opgave at få enderne til at nå sammen i deres områder. Godsejeren på Brejninggård, Eenholm, var ene besidder i sognet, derfor påhvilede det alene ham at få oprettet en skole. Det var ikke noget, der passede ham. Indtil da havde det været sådan, at udover degnelæsningen sørgede forældrene selv for at undervise børnene i læsning og skrivning, evt. ved et ungt menneske, der underviste børnene om vinteren i deres hjem. Skulle der nu bygges et skolehus, var der næsten ikke mulighed for at finde en plads til det i sognet. Det kunne godt ligge ved kirken, men der kunne det ikke få adgang til ager og eng, og der var i det hele taget langt for børnene at gå fra det meste af sognet, og forældrene havde ikke tid til at følge de små børn til skole. Dertil kom, at ejendommene i sognet mest lå for sig selv, og sognet var rigt på bække og strømme, som hindrede færdslen mellem ejendommene og selvfølgelig også farten til skole om sommeren af for meget vand efter torden og regn og især om vinteren, hvor sne og frost i 3-4 uger ad gangen hindrede både store og små i at komme frem.

Man kunne eventuelt lægge skolehuset på en af bøndernes jord, men herved ville han miste noget af sin græsning, som der ikke var for meget af, og hvad så med de kongelige skatter af det stykke jord? Skulle bonden stadigvæk yde dem, var det jo uretfærdigt. Så var det nok bedre med at dele sognet i tre skoledistrikter med hver sin løbedegn, som så holdt skole i de forskellige gårde på skift 3 uger ad gangen. Det ville passe bedre med det forhold, at næsten alle sognets ejendomme lå adskilte fra hinanden, med deres marker og fædrift for sig selv. Der var bare det problem, at sognets bønder var så fattige, at de ikke ville kunne aflønne sådan tre løbedegne. Godsejeren havde altså store bekymringer, og den store løn, som forordningen lagde op til, var helt umulig her i sognet. Degnen kunne få fri bolig, 3 Rdl årligt og 1 læs tørv af hver bosted i distriktet og ikke mere. Desuden kunne forældrene give 2 skilling af hvert barn om ugen i de uger, der var undervisning.

Eenholm kunne jo nok se, at det ikke forslog meget, så han fandt frem til følgende lokale "skole-skat":

1:

Håndværkerne betalte en afgift fra 8-12 skilling pr. kvartal, hvilket i 1739 gav 3 Rdl 4 mark 8 skilling.

2:

Innsidderne gav 4 skilling pr. person, hvilket i 1739 gav 5 mark 8 skilling.

3:

Brejninggaard og fæstebønderne gav 2 skilling for en dreng eller en tjenestepige, 3 skilling for en karl, hvilket i 1739 gav 3 Rdl 2 mark.

Lønnen blev så i alt 8 Rdl 4 mark, men den ville selvfølgelig være variabel p.g.af dødsfald og tjenestefolkenes omskiften.

Eenholm var meget bekymret for innsidderne eller inderstene, som alle var gamle og skrøbelige, og ikke var i stand til at drive et fæstested, de var heller ikke fuldt arbejdsdygtige, må derfor med deres venners hjælp underholdes sammen med det lidet, de selv kan fortjene, da sognet ingenlunde kan føde disse, som egentlig burde beregnes som almisselemmer, når sognet i forvejen har de rigtige almisselemmer at føde på.

Men, som han skrev til amtmanden, " Da Kongens vilje skal ske " - og selv om han nok mente det modsatte, sagde han det ikke, for vi var stadigvæk i enevældens tid, hvor majestætsfornærmelse kunne koste både gods og hoved, og sådan en smule commerseråd i udkants Danmark skulle nok fare med lempe - så ville han ofre sig og finde et stykke jord i Brejning sogn, hvorpå skolehuset kunne bygges. Han havde også stedet, for i Røjkum havde der indtil sidst i 1600-tallet ligget fire gårde, nu lå der kun to, hvoraf St. Røjkum havde fået halvdelen af den øde jord, mens den anden halvdel blev dyrket af de omboende bønder, som også svarede de kongelige skatter deraf. Gården havde været øde siden o.1675, og da det havde varet i over 10 år, faldt den tilbage til Kronen, kong Fr. IV, som gerne ville bygge en ryttergård på jorden. Det behagede absolut ikke godsejer Laurids Munk på Brejninggaard, så efter nogen ansøgning fik han lov til at købe den, men undlod at bebygge den. Man fandt en ødegård i Skarrild sogn, som kunne bruges til ryttergods, den var nok øde, men ikke så øde som gården i Røjkum, som amtmanden skrev i ansøgningen. Han var på godseje-

rens side. På denne halvdel blev der i 1741 bygget 6 fag degnebolig med 3 fag skolestue i øst enden, og så måtte degnen, Knud Lang, der blev flyttet fra sin lejede bolig i Nr. Omme hertil, selv bygge to udhuse på egen bekostning. (Nuværende Muldbjergvej 12, brændt 1908). I skiftet efter en senere fæster i 1776 er stuehuset liggende øst-vest og på 9 fag, altså boligen + de 3 fag skolestue, og der var et vesterhus tilbygget på 14 fag samt et fritliggende østerhus på 4 fag. Her skulle degnen så undervise alle de børn, der boede syd for Ravns-bjerg å og nord for Opsund, men til børnene i distriktet fra Ravnsbjerg til Opsund (over Randbæk, Viftrup o.s.v.) skulle sognepræsten enten finde en duelig husmand eller en anden person, som kunne være omløbende skoleholder, og som skulle lønnes af degnen. Området skulle deles i 2-3 dele, hvor der så skulle undervises i 3 uger ad gangen. Der skulle findes nogle gode steder med plads til undervisningen, og hvor der skulle være varme og natteleje til underviseren. Der skulle undervises i 18 uger fra Alle Helgens dag (1/11) til Peders dag (22/2) eller Gregers dag (12/3) d.v.s. i vintertiden, for i den øvrige tid kunne børnene umuligt undværes hjemme, da hver bonde behøvede sin egen hyrde, fordi, som nævnt, ejendommene lå så spredt, at en hyrde umuligt kunne påtage sig arbejdet, som vi kender det fra Østdanmark. Børnene blev brugt som hyrder, fra de var 6-7 år gamle, da forældrene ikke havde råd til fremmed hjælp, og var der børn nok, blev de sendt ud at tjene for føde og klæder. Større børn indgik direkte i gårdens drift. Forældrene skulle selv sørge for de bøger, der skulle bruges. Det vi ser her, er altså oprindelsen til den såkaldte " Vestjyske skoleordning ".

I en indberetning til Ribe bispen i 1751 fortalte sognepræsten Mathias Bering, at skolebørnene skulle lære bogstaverne og at læse indenad i en bog samt lære katekismus`sen (Luthers Katekismus) med forklaringer. Var der forældre, der ønskede, at deres børn skulle lære at skrive og læse skrift, skulle børnene have mulighed derfor, når forældrene ellers betalte degnen derfor, med det måtte ikke gå ud over de øvrige børns undervisning. At der helt bestemt også her i sognet var forældre, der havde ønske og økonomisk overskud til, at i hvert fald enkelte af deres børn fik lært mere end det almindelige er Jens Jacobsen i Villads Væring et godt eksempel på. Selv var han én af sognepræstens medhjælpere, og hans ældste søn, Peder Aarup, der var født o.1738 i ejendommen, blev i 1790 eksaminatus juris i København og må jo have haft så gode evner, at forældrene har ladet ham "læse videre", antagelig i den såkaldte danske skole i Ringkøbing, som opstod på den nedlagte latinskole i 1740, hvorefter han fra o.1768 blev fuldmægtig og forvalter på flere sjællandske hovedgårde og prokurator ved underretterne i Kalundborg, Sæby, Dragsholm og Holbæk amter samt ved Sjællands landsting.

I bispearkivet er der en ligning over bøndernes skolepenge i Brejning sogn fra 6-10-1759. Det siges her, at de længst fra boende børn blev undervist af en duelig skoleløbedegn, og at dette område var delt således:

1.distrikt:

Ravnsbjerg, Mosen, Moesgård, Toft, Snogdal, Bjerg, Feldbæk.

2.distrikt:

Højmose, Randbæk, Store og Lille Sandbæk, Viftrup.

3.distrikt:

Væggerskilde, Randeris, Koldinghus, Opsund.

Resten af sognet hørte til degneskolen.

Fæstebønderne betalte hver fra 4 til 14 skilling, som for et år blev til 6 Rdl 1 mark 14 skilling, som degnen fik udbetalt til Pedersdag (22/2), og hvoraf løbeskoleholderen skulle betales. Dertil kom det før nævnte læs tørv af 10 snese af hver mand, hvis børn søgte degneskolen, ikke de andre. Degnen skulle også have den såkaldte degne trave eller korn neg, som var en tredjedel af, hvad præsten fik, men ifølge en indberetning fra sognepræsten 31-12-1761 havde degnen aldrig fået det, kun fra gammel tid "noget lidet korn i stedet", som slet ikke modsvarede det lovede.

At kommunikationen mellem degn og foresatte i godsejerens person som fæstebondens herre ikke altid gik glat, vidner et lille opgør i degnens sidste leveår mellem Knud Lang og godsejer Eenholm, som ville bygge et hus til ham på den sorte hede i Nr. Omme uden det jordtilliggende, som han behøvede til en ko til daglig føde og til en hest, så han kunne ride mellem de to kirker om søndagen. Men han slap og fortsatte fæstet af gården i Røjkum, som han drev på så god en måde, at godsejeren kunne bortfæste den til en almindelig fæstebonde og forflytte degnen til en anden ejendom i sognet.

Bortfæstelsen af den oprindelige degnebolig til en almindelig fæstebonde skete i 1759, hvor degnen blev flyttet til Kirkebyen og fik bolig i den såkaldte "Villadses Væring", senere som regel kaldet "Kirkestedet", ejendommen lige øst for kirkediget, hvor nu graverhuset ligger, og hvor der havde været holdt mere, men nok især mindre, lovlig kro i hvert fald allerede i 1661. Et krohold, som tilsyneladende fortsatte i det stille, indtil det blev lovliggjort i 1835. Mon ikke også degnen har holdt "åbent hus" ved kirketid. Der fandtes ikke så få glas og flasker i huset, og degnekonen havde to dåbskjoler, som hun lejede ud. Og kirkegængernes heste skulle jo stadig opstaldes.

Stuehuset var på 8 fag, og heraf var de 3 mellemste fag beregnet til skolestue. I et skifte fra 1763 er skolestuen møbleret med et hjørneskab, et chatol, et par læderstole og et par taburetter, samt et ur, og det er jo meget forståeligt. Men hvad en ragekniv, to mælkekander, et ølkrus og et ølglas havde at gøre derinde, er jeg ikke helt klar over! Skoleinventaret er ikke nævnt, det tilhørte jo sognet, ikke degnen. Knud Lang havde som nævnt foruden at være degn også været dygtig som bonde, hvilket tilsyneladende ikke gjaldt hans efterfølgere, for fra før 1774 blev degneboligens jord dyrket af fæsteren i huset Brejning Lukke, som lå lige udenfor indkørslen til Brejninggaard. Denne ordning opførte først, da degneboligen blev bortfæstet i 1793 som almindelig fæstegård, da degnen blev flyttet til den østligste af de to Tudskeer-ejendomme (Brejningvej 34).

I 1762 klagede godsejeren til biskoppen i Ribe over, at degnen brugte en 12-13 års dreng - et legebarn mellem andre børn - til at undervise børnene i distriktet nord for Ravnsbjerg å, og han vedlagde en ansøgning fra områdets bønder om, at de i stedet måtte få en erfaren skoleholder, der kunne lære deres børn at skrive, læse og regne. Det år havde degnen fået 9 Rdl 3 mark 14 skilling og 50 læs tørv for at undervise i 4 måneder, så godsejer Juel mente, at en del af denne løn måtte kunne bruges bedre på en god løbeskoleholder. Vi får i 1805 at vide, at fæstebønderne i dette område 3-2-1763 indgik den ordning med godsejer Juel, at kneb det med undervisningen i distriktet, måtte de sende børnene til degneskolen ved kirken.

I en hel del af de senere skifter findes der bøger på gårdene, selvfølgelig mest salmebøger og huspostiller o. lign., så man har nok gennemgående været gode til at læse. Derimod er det påfaldende, at ret mange ikke er i stand til at underskrive sig med deres fulde navn, men kun med deres forbogstaver, og det gælder da både mænd og koner. Der findes dog nogle fine underskrifter bevaret i nogle af de tidlige skifter, fra før skoleordningen, så det kan da godt være, at hjemmeundervisningen ikke har været så fejl endda i nogle hjem.

Datidens mening med skolegangen kommer fint frem i skiftet i 1748 efter Christen Jensens kone, Barbara Pedersdatter, i Vanting. Der var tre små børn, og faderen lovede, at de skulle ”holdes udi skolen i rette tid til at kende Guds og hans hellige vilje i Ordet, så de i tiden i konfirmation og det højværdige alterets sakramentes delagtighed kunne antages og kendes værdige”.

I 1741 var loven om skolevæsenet som nævnt trådt i kraft her i sognet med en degneskole for sognets sydlige og vestlige del og en omgangsskole for sognets nordlige og østlige del, men da der ikke var undervisningspligt, er det nok tvivlsomt, at en sådan ordning har været helt effektiv. I en indberetning i 1790 til Ribe stift skrev sognepræsten, at ifølge sognets størrelse burde der findes fem skoler her, men da der dette år kun var 42 skolesøgende børn, ville det jo være en urimelighed, ikke mindst da sognets befolkning på ingen måde ville være i stand til at klare udgifterne hermed. I alle årene hørte Brejning sogns skolevæsen under provsterne i Bølling herred senere i Ringkøbing amts søndre provsti. Det lokale tilsyn bestod af sognepræsten, godsejeren på Brejninggaard og to fæstebønder. I 1805 var fæstebønderne skiftet ud med selvejerne Anders Hansen i Ravnsbjerg og Laust Andersen i Langagergårde, den første som største godsejer i biskoledistriktet, den sidste som sognefoged. Der var ikke, som i Nr. Omme i 1752, oprettet nogen skolefundats. I 1805 klagede de fleste bønder i omgangsskole-distriktet udenfor Ravnsbjergområdet sig til provsten over, at Anders Hansen som største jordbesidder i området selv havde ansat en skoleholder, Hans Lauridsen i 1801 og holdt omgangsskolen i Ravnsbjerg, og det ville de øvrige beboere i distriktet ikke betale til, fordi de syntes, at børnene havde for lang vej hertil og så ligeså godt kunne søge degneskolen, som det var lagt op til i 1763. Den aftale, der dengang var oprettet, fandtes stadig på Brejninggaard.. Man indgik til slut forlig, således at omgangsskolen holdtes på skift i Store Højmose og Væggerskilde.

Skoleloven 1814:

Men i 1814 kom der en ny skolelov, som betød undervisningspligt for alle børn fra det 7. år til konfirmationen, og det kom da også til at gælde for Brejning sogn. Sogndegneembedet skulle ved nybesættelse erstattes med en skoleholder, helst en seminarist. Der blev oprettet en skolekommission med sognepræsten som født formand, de nævnte selvejere samt i starten også godsejeren på Brejninggaard. Fra 1841 var det i stedet at par medlemmer af sogneforstanderskabet, senere sognerådet, der blev udnævnt hertil. Der skulle undervises i religion, læsning, skrivning, regning og sang. I læsningen kunne man også komme ind på fædrelandshistorie og geografi. Som vi skal se nedenfor, var et teori, et andet praksis. Der blev nok ikke skrevet og regnet meget de første år. Udover læsebøger, som fandtes i skolerne, skulle forældrene selv bekoste papir og skriveredskaber som tavler og grifler. I de første mange år anvendte man fjerpenne af gåsefjer, som degnen skar, det var en af

de gratis glæder. Og så måtte børnene ikke have over ¼ mil til skole altså o.1,9 km. I 1815 er der en redegørelse over skolevæsenet i sognet. Dette var delt i to distrikter, et vestre og søndre distrikt og et nordre og østre distrikt. I det første distrikt fandtes en skolebygning i Lille Tudskjær ved degnens bolig, hvori der holdtes skole. I 1793 havde ejeren af Brejninggaard fæstet degneboligen ved kirken bort og flyttet degnen til en af Tuskjær-ejendommene syd for kirken og med ham flyttede skolestuen med, idet man byggede 4 fag lavloftet skolehus med lerklinede vægge til den ene ende af den 5 fag store degnebolig. Der var 17 børn i alt, og de blev undervist i inden- og udenadslæsning i katekismus og læsebog. Kun én kunne skrive. Der var skolegang fra Mortensdag (10/11) til 12. marts (Gregers dag). Sognedegnen holdt skole. I 1819 indberettede præsten til stiftet, at skolestuen var i ussel stand og var først i dette efterår år blevet udstyret med de nødvendige borde og bænke.

I 1828 var skolehuset meget forfaldent, og samtidig kneb det meget med pladsen til alle skolebørnene. Indførslen af kokoppedningerne fra 1808 i sognet gav langt mindre børnedødelighed. Der var ikke mulighed for udbygning af skolen ved degnehuset, da grunden var usund. Derfor ansøgte man amtets skolemyndigheder om at få lov til at nedrive skolestuen og flytte den op til det nordvestre hjørne af kirkegårdsdiget og der opbygge et 5 fag skolehus af grundmur, som også havde den fordel, at det lå mere centralt for børnene fra den del af sognet, der brugte det. Man udbød arbejdet i licitation, men stor var forfærdelsen, da det gik op for sognets myndigheder, at prisen, trods flere licitationer, var 1/3del højere, end man havde beregnet. Den udgift ville man ikke pålægge sognet, og så var der ikke andet at gøre, end igen at klemme balderne sammen i den gamle bygning, som fik lov til at stå, til man i 1835 byggede - ikke en 5 fag bygning, men en 3 fag bygning ved det nordvestlige hjørne af kirkegårdsdiget. I 1828 havde man fået påbud om at opsætte klavreredskeer ved skolen til brug ved gymnastikundervisningen, som nu var blevet pålagt alle skoler, men det kunne ikke nytte dermed, før man vidste, hvor skolen skulle ligge, så de kom heller ikke før i 1835. Den sydlige låge i kirkegårdsdiget vidner om den tid, hvor degnen boede syd for kirken, men kan i øvrigt godt være meget ældre. I mange år gik der en sti henover marken til lågen.

Skolefundatsen 1829:

I 1829 forsøgte man i sogneforstanderskabet at forbedre skolevæsenets organisation, idet sognet fik sin første skolefundats, og vi får da en del at vide om skoledistrikternes opdeling. Det er ved denne tid, at skolebygningen er planlagt flyttet fra degneboligen i Tudskjær til en plads lige nord-vest for kirkegårdsdiget, nogenlunde der, hvor kapellet ligger i dag. Skolestuen var en tilbygning til degneboligen på 4 fag, med 3 fag vinduer. Distriktet til skolen var: Opsund, Mose, Gårdsdal, Tudskjær, Præstegård, Kirkeby, Nygård, Pilgårdene, Kassentoft, Kildsig, Rudmose, Bækgård, Lillebæk, Vantinghus, Vanting, Mosdal, Landerhuse, Bjørnkjær, Kjærhus, Bilring, Vesterbæk, Hustedby, Langergård, Røjkum, Nørre- og Sønder Søndergård, Brejninggård med mølle og fæsteejendomme, ialt 118 tønder Hk, 51 familier og 53 skolesøgende børn. Som det ses, var Opsund nu flyttet fra biskoledistrikket til Hovedskolen.

Lønnen til degnen var en blanding af naturalier og penge. Først og fremmest 16 tønder byg, som var den gamle degnelønning. Dertil kom 5 tønder rug og 5 tønder byg yderligere in natura, 12 tønder

byg efter kapitelstakst, 20 læs hedetørv à 12 snese, 8 læs klyne à 24 snese samt hø og halm efter anordningsmæssig brug. Dertil kom selvfølgelig, hvad han selv kunne avle på sin påboende ejendom, som sognet nu havde købt fra Brejninggaard. Undervisningen for Hovedskolens område var fra 1-10 til 1-5, og desuden skulle degnen om sommeren undervise alle skolepligtige børn i sognet. Ifølge forordningen var sognets aflønning af degnen ikke på højde med det vedtagne, og vi skal helt frem til 1878, før dette blev rettet.

Degnen skulle også sørge for at føre det ene eksemplar af kirkebogen, for renholdelse af kirken og for vask af alterklæderne o.s.v. Fra sognets side ville man også gerne have ham til at ringe morgen og aften, men da han ikke boede lige ved kirken, men i Tudskjær - nuværende Hovedskolen - mente Ribebispen ikke, at det kun være ham, men sognemændene, der var pligtige dertil. Ved hjælp af 2 tønder byg årligt fik man ham dog til at ringe, men fra 1856 var det slut, så måtte sognet selv passe det.

I 1832 døde Harder og Peder Staglund Pedersen blev kirkebylærer, sognets første med lærereksamen, idet han havde eksamen fra Borris seminarium. Ved de forskellige gejstlige tilsyn blev han altid betegnet som flittig og dygtig som lærer. Det var i øvrigt ham, der i 1847 fik indført jernpenne i skolen, da han brugte briller og derfor havde svært ved at blive ved med at skære fjerpenne til børnene. Forældrene skulle selvfølgelig betale både for penne og skafter.

Da det kneb med plads til alle skolesøgende børn, blev Hovedskolen ved kirkegårdsdiget ombygget i 1845, bygningen blev gjort højere og der blev tilføjet 2 fag, således at den nu var på 5 fag. Der var oplukkelige vinduer mod syd, vest og nord, mens der ved den østre ende af bygningen blev bygget et lokum. Undervisningen i hovedskolen var om sommeren 4 dage ugentlig for nederste klasse, 1 dag om ugen for øverste klasse. Om vinteren gik man i skole 6 dage om ugen fra 8-9 morgen til 4 eftermiddag. I 1858 var undervisningen i Hovedskolen 4 dage ugentlig om vinteren for øverste klasse og for nederste klasse 2 dage ugentlig, om sommeren var det 1 dag for øverste og 3 dage for nederste klasse. I 1869 var undervisningen i hovedskolen om vinteren 4 dage for øverste klasse, 2 dage for nederste klasse, om sommeren 1 dag for øverste klasse, 4 dage for nederste klasse.

I 1862 var det galt igen med henvendelse fra skolemyndighederne. Sogneforstanderskabet mente nu, at man, efter pres fra den efterhånden store bebyggelse i Opsund, ville bygge en skole i Opsund, således at degnen derefter skulle undervise 3 dage om ugen i Hovedskolen og 3 dage om ugen i Opsund. Degneboligens bygninger var små og gamle, så både den og Hovedskolen trængte til ombygning. Sognets problem efter sogneforstanderskabets mening kom til udtryk i en skrivelse til amtet, som blev anmodet om at gøre ministeriet opmærksom på problemerne. Man skrev bl.a. ”Udgifterne ville falde meget trykkende for beboerne, og skulle til disse endvidere føjes forøgede årlige udgifter til læreren i hovedskolen og læreren i biskolen, ville udgifterne blive beboerne, vi tør sige, uoverkommelige, så meget mere som der desto værre er al udsigt til, at udgifterne, ligesom det har fundet sted i de senere år, i en årrække ville stige ikke alene til skolevæsenet, men for en meget stor del på grund af skoletvangen, også til fattigvæsenet, idet fattige forældre nu meget vanskeligere end tidligere kunne få et barn anbragt til at vogte kreaturerne på heden, men må holde det hjemme, og når

de ikke kan erhverve føden, søge hjælp af sognet. Vi indrømme gerne, at forholdene i dette og flere lignende her i amtet stillede sogne er meget forskellige fra de bedre egne, hvor beboerne er koncentrerede på opdyrkede arealer, hvorimod der her opføres det ene hus efter det andet på et stykke tilkøbt hede, som oftest ved sognets yderste grænse, hvorved vejlængden til skolen bliver over den lovbestemte og nødvendiggør biskoler.”

Skolelærer og kirkesanger Jørgensen fra Thorsted fik embedet i Brejning hovedskole i 1862, og man istandsatte den forfaldne degnebolig nødtørftigt. Man havde i mellemtiden fået kolde fødder i sogneforstanderskabet med hensyn til skolen i Opsund, man mente, at ved at placere de to biskoler anderledes og ved at flytte hovedskolen tilbage til degneboligen, kunne man lettere tilgodese alle parter. Hovedskolestuen lå jo i en særskilt bygning ved det nordvestre hjørne af kirkegårdsdiget, ca. 900 alen fra Degneboligen. Det betød, at børnene var uden lærerens tilsyn både om morgenen, inden han kom, og i den time om middagen, hvor han var hjemme og spise. Man kunne godt se en ide i at flytte skolebygningen tilbage til degneboligen, men med den udgift, det ville betyde, ville der ikke også blive råd til en biskole i Opsund. Og man havde da også erfaret, at den største del af Opsund boerne ville sende børnene til Hovedskolen, hvis den lå sammen med degneboligen og altså lidt nærmere Opsund. Børnene fra Vesterbæk ville godt nok få lidt længere, men det ville man lære at leve med der. Så ville man i stedet bygge en biskole på et passende sted mellem Væggerskilde, Randeris og Opsund, som skulle udgøre den østre biskole og også søges af Opsund boernes børn fra de fjerneste steder.

Man fik skolelærer Jørgensen til at lave tegning og overslag til den nye degnebolig og skole, som ville koste 1700 Rdl. Da var vi efterhånden nået hen i slutningen af 1863, og i 1864 kom krigen, så da fik man andet at tænke på og udsatte byggeriet, men i foråret 1865 indbød man sognets beboere til at tegne sig for lån til den nye skole, 20 beboere lånte 615 Rdl, som skulle tilbagebetales mellem 1 og 4 år herefter og tegningerne blev godkendt af skoledirektionen. Sogneforstanderskabet bekendtgjorde dels på kirkestævne dels ved annonce i Ringkøbing Avis den 3. marts, at man agtede at bygge en ny degnebolig og skolestue i løbet af sommeren, hvorfor man søgte håndværkere hertil, som skulle henvende sig til formanden, Mads Feldbæk i Feldbækgård med tilbud mellem 8. og 20. marts, og i herefter indgik man akkord med gdr. Niels Christensen Hunger i Hover om at opføre den nye skole og degnebolig. Man beholdt det gamle udhus på den måde, at Niels Hunger skulle flytte det lidt længere mod syd, hvor der var mere tørt og udvide det med 3 fag mod øst, hvori blev indrettet mælke og spisekammer, sikkert også vaskerum og bageovn, og så blev der nybygget ca.10 fag hus til lærerbolig ved den østre ende af udhuset og ca.7 fag skolestue ved den vestre ende af udhuset. Bygningernes dybde var 7,5 meter. Det gamle skolehus solgte man til Poul Kamp, der drev handel i Kampstedet, lige ved siden af og manglede lagerplads. Prisen var 160 Rdl. Han måtte benytte skoleloftet med det samme og kunne regne med at overtage hele bygningen til september. Og så kostede det hele byggeri kun 1370 Rdl, så det var ikke så ringe endda. Kommunen sørgede for nye borde og bænke til skolestuen.

I 1896 var udhuset, som indeholdt lo, lade og stald til skolelærerens dyr både blevet for brøstfældigt og også for lille. Det var på 14 fag, så sognerådet lånte 2000 kr i Ringkøbing Sparekasse til bygge-

riet, som tømrer Mathias Kr. Kristiansen på Blæsbjerg Mark stod for. Man solgte det træ og stråtag, der kunne genbruges, inden nybygningen blev udført i sommeren dette år.

Hvad angår børneantallet, så steg det gennemgående gennem alle årene. I 1808 begyndte man at vaccinere børnene mod kopper, og det betød større overlevelse, og fra omkring 1840 begyndte udstykningen af heder og udmarker i sognet, og det betød unge folk og dermed mange børn. I 1815 var antal skolesøgende børn 17 i hovedskoledistriktet og 15 i biskoledistriktet, men det var inden tvungen skolegang fra det 7. år var slået helt igennem. I 1848 gik der 60 børn i Hovedskolens to klasser, i 1856: 55+1 der undervistes hjemme, i 1862: 81+9 der undervistes hjemme, i 1864: 95+6 der undervistes hjemme, i 1871: 77+7 der undervistes hjemme, i 1879: 54+11 der undervistes hjemme, i 1895: 129 nu i 3 klasser med 1 lærer og 2 vinterlærerinder.

Den nye skoleordning fra november 1878:

Provst Vilstrup i Borris, der var formand for amtets søndre provstis skoledirektion havde gennemgående et godt øje til Brejning sogneråd og sognets skoleforhold. Han havde sendt et brev til sognerådet 19-2-1877, som ikke mere eksisterer, men som må have indeholdt ikke så få retningslinier om skoleforholdene med flere lærere og en forskole, for sognerådet besvarede henvendelsen 11-3 1877 til "Deres Højærværdighed" som følger:

"Sognerådet kan ikke indse, at det er heldigt at få denne ordning gennemført, da det er en selvfølge, at børnene om vinteren i snevejr og dårligt føre vil komme til at forsømme mere end som nu, the det er jo ikke som i de gode egne, hvor der er mest grøn mark og ikke så vidt beliggende, men når at børnene i dårligt vejr kommer til skolen våde om fødderne og benene og må sidde i skolen om dagen, da må det jo indrømmes, at det er til skade for børnenes helbred, ligesom at det betragtes af mange forældre som en stor byrde at holde deres børn i skole hver dag med mad.

For at lette sommerskolegangen i hovedskolen kan godt ske ved, at vinterskolen begynder 1. oktober og bliver ved til 1. maj, ligesom i biskolerne, dersom beboerne ønsker dette, men endnu har ingen (for)hørt om det". Og man opgav da også at starte 1. oktober.

12-8-1878 skrev sognerådet til provsten, at i forbindelse med den omordning af skolevæsenet, der var under udførelse i sognet, ville man ikke ansætte seminarister ved biskolerne, da man forudså, at der på sigt ville ske en større omordning af skoleforholdene i det udstrakte sogn, hvorved der kan tænkes at blive flere biskoler. Sognerådet foretrak, at der om vinteren blev ansat en ueksamineret biskolelærer ved hver biskole og også en ueksamineret lærer for nederste klasse i hovedskolen

Herefter gik alle børn i skole hver dag fra 1-11 til 1-4 og 3 dage om ugen i april måned. Om sommeren fra 1-5 gik øverste klasse i skole 1 dag ugentlig, de to andre klasser gik 2 dage ugentlig. Hovedskolens to klasser skulle undervises hver for sig i de seks vintermåneder, i nederste klasse blev ansat en ueksamineret biskolelærer. Derfor blev skolelokalet delt i to ved et skillerum, og der blev bygget en forstue, således at nederste klasse fik sin egen indgang. Desuden blev denne skolestue også forsynet med skorsten og kakkelovn. Kakkellovnen blev fornyet i 1882 for varmens skyld. Om sommeren skulle øverste klasse som nævnt søge skolen 1 dag, nederste klasse 2 dage om ugen,

og ikke på samme dage. Det blev nu bestemt til ½ dag og 3 x ½ dag.

Lærerembedets indtægter i Hovedskolen var nu:

5 tønder rug og 17 tønder byg efter kapitelstakst, gammelt degnekorn 3 tdr. 3 skp. 1 fjr. rug, 2 tdr. 3 fjr. byg og 2 skp. havre in natura, som kirkebykskolelærer 2 tdr. byg, kirkesangerløn 20 kr., offer 225 kr., skolepenge 65 kr., småredsel er indløst til 2 tdr. byg, desuden anordningsmæssigt brændsel, hør og halm, samt en jordlod til 3-4 køer, 12 tdr. land ager, 3 tdr. land eng, en del hede og en indhegnet have, samt en meget god, næsten ny bolig.

Ud over det beløb, som kommunekassen betalte til skoleholdet, betalte hvert hjem også nogle skilinger årligt for hvert skolesøgende barn. F.eks. var skolepengene for året 1858 på 47 Rdl for de 94 skolesøgende børn, d.v.s. ½ Rdl pr. barn. Heraf betalte kommunekassen 20 Rdl 4 skil. og forældrene blev pålagt de resterende 26 Rdl 5 mark 12 skil.

Man ville meget gerne have ansat Anders Lauridsen fra Gåsdal som 2.lærer ved Hovedskolen, men han var kun 18 år, og provsten, som havde det store ord at skulle have sagt, ville ikke have lærere under 20 år gamle, så der blev antaget en anden. Året efter blev han alligevel vinterlærer ved Hovedskolens underste klasse, og sommeren efter var han lærer for begge biskolerne i Sandbæk og Randeris.

I sommeren 1891 blev der bygget 6 fag til østenden af hovedskolens skolestuer, som blev indrettet til pogeskole for de mindste børn, og der skulle nu undervises i tre klasselokaler. Skolekommissionen havde anbefalet en helt ny skolebygning, men den udgift turde sognerådet ikke indgå i. Man lånte 1000 kr i Ringkøbing Sparekasse til byggeriet, og Mikkil Højmosen påtog sig opgaven som byggeleder. Der blev lavet 8 skoleborde (med faste bænke) à 4 alens længde (0.2,5 m). Og samtidig tegnede man brandforsikring for skolernes inventar og bøger.

Der var fra 1891 ansat en seminarist og to ueksaminerede lærerinder eller lærere ved skolen. For de sidste vedkommende var det ofte unge kvikke hoveder fra omegnen som **Kirstine Kristensen** fra Mose, **Kirsten Jensen Færge** fra Opsund, **Mads Klemensen** fra Gl. Præstegård og **Anders Krog** fra Krog. Desuden **Kirstine Thøgersen Winther** fra Opsund, og det kan måske godt undre, idet hendes forældre var stærke modstandere af hovedskolen og kun havde brugt Opsund friskole og friskolen i Finderup til deres børn. De unge underviste som regel i pogeskolen, men kunne også bruges i mellemklassen. I 1897 ansatte man til en forandring en nyuddannet lærerinde fra Hoven Kvindehøjskole, **Jepsine Kristensen Sloth** fra Ølstrup, som vinterlærerinde for den mellemste klasse, men i 1898 var Kirstine Winther tilbage i pladsen igen. Der blev stadig undervist i religion, stavning, læsning, skrivning, regning og sang, og det oplystes flere gange fra 1848 og frem, at der blev sunget både i hovedskolen og i biskolerne. Det oplyses også, at der i alle tre skoler fandtes et Danmarkskort, et Europakort og et Palæstinakort. De børn, der ikke kom til hoved- og biskolerne, er sikkert dem, der blev undervist i friskolerne. I hovedskolen blev der i perioder holdt aftenskole for de konfirmerede børn een dag om ugen i november og december måned.

I foråret 1896 fik sognerådet en henvendelse fra en del af beboerne i den sydvestlige del af sognet om oprettelse af en pogeskole i deres område. Sognerådet svarede dem, at det så man ingen anledning til, eftersom de fleste af ansøgenes børn ikke havde længere skolevej end andre i sognet, og den nyligt oprettede pogeskole kunne mageligt rumme alle yngste skolesøgende børn. Så det blev der ikke noget ud af.

5-7-1898 gjorde amtet sognerådet opmærksom på det heldige i, at sognets skolestuer blev forsynede med spytbakker til at bekæmpe Tuberkulosen. Sognerådet vedtog foreløbig at anskaffe seks ”kummer” af træ til hovedskolen, så om ikke andet viste man da interesse for sagen!

Elevernes kundskaber:

Biskops og provsts sjældne visitatser i sognet gør det vanskeligt for dem at udtale sig om lærerens formåen og børnenes standpunkt. Sognepræstens indberetninger er jo i sagens natur oftere, idet han skulle komme i skolen mindst én gang årligt og holde eksamen. Men man må selvfølgelig tage højde for, hvordan forholdet mellem præst og degn var. I sognepræstens indberetning om skoleforholdene i 1815 oplyses det, at i Hovedskolen gik der 17 elever, som blev undervist i inden-og udenadslæsning i katekismus og læsebog, og hvoraf én kunne skrive. I omgangsskolen gik der 15 børn, som blev undervist på samme måde, og heraf kunne tre skrive. Det samlede antal skolebørn tyder på, at skolelovens bestemmelser om tvungen skolegang ikke helt var slået igennem i sognet.

I en indberetning til Ribe stift i 1819 skrev sognepræsten følgende:

”I Brejninge sogn er degnen Harder tillige skolelærer. Om børnenes rigtignok mådelige fremgang bør tilskrives læreren eller børnenes forsømmelse i at søge skolen, kan jeg endnu ej bestemme, men det vil formodentlig i denne vinter opklare sig, da jeg skal sørge for, at skolen bliver ordentligere besøgt end hidtil, men efterdi skolegangen først nyligt er begyndt ordentligt, har jeg hidtil kun én gang besøgt samme, men agter i vinter omtrent hver fjortende dag at visitere der, når vejr og helbred vil tillade det”.

I april 1825 var sognets præst Riise, der jo boede i Nr. Omme, til eksamen i Brejning sogn, denne oplevelse blev sendt til Ribebispen og lød sådan her:

”Brejning degneskole: bestyres som sædvanlig af degnen Harder. Ligesom jeg i de foregående år ikke har kunnet rose denne skole og dens lærer, således ser jeg mig heller ikke i år i stand dertil. Når såre indskrænkede kundskaber og mådelige undervisningsgaver, således som her parres med ulyst til og lunkenhed i forretningerne, kan intet godt resultat ventes. Eksamenslisten for denne skole frembyder derfor heller intet glædeligt syn. Harders moralske opførelse har i det sidst forløbne år ikke været forargeligt.

Brejninge nordre distrikts omgangsskole: er under bestyrelse af den sædvanlige lærer, ungarl Niels Madsen fra Hover. Undervisningen er yderst simpel og indskrænket, men da den drives med flid og lyst og ej aldeles uheldige gaver, synes dog nogen fremgang. Lærerens sædelige opførelse er god og upåklagelig”.

Det ser unægtelig ud til, at degn og sognepræst har haft et problem. Til Harders undskyldning kan måske være, at han oprindeligt var uddannet som bogtrykker, men gik ret hurtigt over til skolelæreren. Ifølge forordningen af 1814 skulle han slet ikke have været degn, kun lærer og kirkesanger, da han blev ansat i 1816, men sådan blev det først med hans efterfølger, men arbejdsbyrden blev nu ikke forandret. Han har flere efterkommere i sognet stadig.

I 1832 ansætter man i stedet for en degn nu en skolelærer og kirkesanger, Peder Staglund Pedersen, der var seminarist fra Borris seminarium. I de forskellige indberetninger fra sognepræsten beskrives han som en duelig og flittig lærer med en god sangstemme, så nu havde i hvert fald hovedskolen fået en kvalificeret underviser. Han anvendte i begrænset omfang den såkaldte indbyrdes undervisning, hvor man anvendte diverse tavler med trykte bogstaver og tal, hvilket lettede undervisningen, når der var mange elever, og i hovedskolen var der i 1840 57, og her kunne de ældste elever godt hjælpe de yngste med tal og bogstaver og således aflaste læreren.

Indberetningerne herefter viser også, at selv om elevernes præstationer svingede noget, så fik de fleste børn gennemgående gode bedømmelser i læsning, skrivning og regning, selv om det kneb med hovedregning indtil 1841, hvorefter børnene også kom med der. Børnene havde gennemgående også lært Balles lærebog i religion udenad, men det kneb med at forklare det lærte, men igen efter 1841 går det ret godt også her. I 1841 var provsten på visitats og kunne konstatere, at især pigerne i hovedskolen var gode til at læse i bog, også nogle af drengene, mens andre drenge nærmest ikke kunne læse.

Hvad bibelhistorie angik, så var der de børn, der læste flittigt og derfor kunne svare på spørgsmålene fra præsten, og de der enten kun læste lidt eller slet ikke, og derfor var nærmest uvidende, og det kunne jo kun tyde på forsømmelse fra elevernes side.

Med hensyn til gymnastik, så blev det indført ved lov i 1828, men her i sognet fik man først de fornødne redskaber ved hovedskolen i 1835, da den blev flyttet op til kirken, og ved biskolerne først, da de blev bygget i 1867 og 1870, og i den første tid var eleverne forståeligt nok kun "lidt øvet", men nåede snart op på "antageligt". Det er et ret gennemgående træk, at sogneforstanderskab og senere sogneråd meget ofte fik påtale fra skoledirektionens formand om, at gymnastikredskaberne ved hovedskolen og de to biskoler enten var ikke til stede eller i for ringe stand. I starten var der blot tale om et "klavrerredskab" (ribbe) og en bom. I 1891 havde amtets gymnastikinspektør været på inspektion, men først i 1893 kom der ordre fra provst Vilstrup i Borris om til hovedskolen at anskaffe glatstang, glattov og springmaskine, og samtidig kom der en opfordring om at anskaffe fornødne lokaler til skolegymnastik i vintertiden. Vi skal nu helt frem til 1930, hvor sognets første gymnastiksal blev bygget i Højmose!

Fra 1842 blev der undervist i geografi og fædrelandshistorie som deciderede selvstændige fag, og i dette år oplyses det, at der blandt Hovedskolens bøger fandtes 10 eksemplarer af Kortfattet Undervisning i Agerdyrkingen. Både i hovedskolen og i de to biskoledistrikter fandtes et Danmarkskort,

et Europakort og et Palæstinakort i 1858. I 1863 indkøbte man 12 regnebøger indeholdende ”10-delings systemet”, og det må jo siges at være på forkant med udviklingen, idet møntfoden fra rigsdaler, mark og skilling først blev forandret til kroner og øre i 1874. Langs afsted blev der indkøbt læse- og sangbøger til de tre skoler og efterhånden også geografi- og fædrelandshistoriebøger.

I årene fra 1848 og frem oplyses det, at der var god sang både i hovedskolen og i biskolerne, og at børnene om søndagen for en dels vedkommende mødte op i kirken og sang i kor. Mange af dem havde godt gehør og gode stemmer, og nogle kunne noder, modsat i Nr. Omme, hvor fædrene ikke var musikalske og børnene heller ikke, som præsten skrev i indberetningen 1854.

Der var selvfølgelig nogle børn, der slet ikke havde evner, men der var jo også nogle, der ikke gad. I 1839 klagede Jens Jørgensen Thorre over læreren til skoledirektionen, idet hans søn, Frederik Adolf Jensen, var kommet fra skole godt gennembanket af læreren, så han kastede blod op og var godt stribet på ryggen. Han skulle ydermere have været lukket inde i skolestuen sammen med en tændt kakkelovn, mens læreren var hjemme og spise midt på dagen. Staglund Pedersen svarede skoledirektionen på forespørgsel, at dels var Jens Jørgensen Thorre fuld af løgn, hvad enhver vidste, dels modtog han fattighjælp - i konens navn - dels havde han stor ulyst til stadig arbejde, men hellere til kortspil og drikkeri, hvorunder han undertiden slog vinduer ud, f.eks. i fattighuset og yppede slagsmål og klammeri, og denne opførsel kunne ikke virke fordelagtig på hans børn, hvoraf Frederik Adolf var vanartet, stridig, doven og træg i en alder af 12 år, men med et godt hoved, hvorfor Staglund Pedersen efter at have "slåset" med ham om regning og Balles lærebog fandt for godt at give ham en dragt prygl med et tyndt tampreb uden knuder. I øvrigt kunne vinduerne i skolestuen lukkes op, hvis der var gået ild i skolestuen.

Medlemmerne af skolekommissionen med sognepræsten i spidsen var ude at syne drengen. Men da der gik en måneds tid, inden man nåede så langt, var striberne væk, men de troede trods alt mere på faderen, end på læreren. Skoledirektionen pålagde skolekommissionen i Brejning at give læreren en alvorlig påtale, fordi han havde straffet drengen langt ud over det tilladelige, men mere blev det ikke til, da der normalt ikke blev klaget over, at han var for hård ved børnene. Så havde Jens Thorre regnet med lidt erstatning, gik det i vasken. Se under det vestlige ejerlav.

For biskolernes vedkommende lå børnene nogenlunde på samme niveau, som børnene i hovedskolen, med de samme styrker og svagheder. I 1841 kneb det noget med at læse i biskolerne, hvor 3-4 læste godt, mens en del nærmest gættede sig til ordene, så det skulle der strammes op på. Biskolelærerne var jo enten en husmand eller nok især bønderkarle, og alle blev karakteriseret ved, at de drev undervisningen med flid og lyst og udviste begavelse som undervisere. Det følger op på sogneforstanderskabets udtale i 1858: ”man ved jo af erfaring, at børn fra omgangsskoler, som Brejning sogns, som oftest blev udskrevet derfra med god lærdom”.

Biskolerne.

I det nordre og østre distrikt var der omgangsskole, hvortil degnen skulle antage og aflønne en lærer, d.v.s. en nogenlunde oplyst bondekarl. I 1815 var det Laurids Graversen, født i Ravnsbjerg 1745, og ejer af Viftrupgård og 70 år gammel! Der var 15 skolebørn, der blev undervist på samme måde, som i hovedskolen. Men her kunne tre skrive. Undervisningen gik fra 1.-12. til 28.-2. Det betød, at så havde man børnene hjemme i den travle tid, forår, sommer og efterår. Aflønningsmæssigt var det således, at degnen fik sin degneløn, dels i naturalier dels i penge, men i omgangsskole-distriktet betalte man 1½ skilling af hver tønde hartkorn, der var lagt til dette distrikt. Men degnen skulle betale omgangs-lærerens løn. Her lejede sognet sig ind i forskellige gårde, hvor der var plads i stuehuset, som i Højmose, Væggerskilde og Randeris, hvor der så blev holdt skole i storstuen, heraf navnet omgangsskole.

Sognets økonomiske tilstand var sådan, at man ikke havde mulighed for at bygge et skolehus i biskoledistriktet. 30 af sognets bønder havde købt deres gårde til selveje i 1794 og var nu ved at være gældfrie og havde ikke lyst til at få flere udgifter, resten af bønderne havde købt deres gårde til selveje mellem 1810 og 1815 og kunne ikke klare flere udgifter, slet ikke så få år efter Statsbankerotten i 1813, og hartkornet i biskoledistriktet var så lille, at der heller ikke var noget at hente der.

Ifølge skolefundatsen i 1829 blev omgangsskoledistriktet nu kaldet biskoledistriktet og omfattede i 1829: Ravnsbjerg, Mose, Moesgård, Toft, Snogdal, Feldbæk, Bjerg, Højmose, Randbæk, Sandbæk, Viftrup, Væggerskilde, Randbæk Hedehus, Magersped, Randeris, Torhuse og Koldinghus, ialt 53 tønder Hk med 29 familier og 24 skolepligtige børn.

Biskolelæreren skulle have 5 tønder byg efter kapitelstakst, samt kost og logi på et bestemt sted, som sognet lejede, og hvor det også sørgede for opvarmningen. Læreren for biskoledistriktet skulle antages af skolekommissionen med provstens anbefaling. Skulle en duelig lærer ikke kunne anskaffes til denne pris, måtte man hæve akkorden.

Skolestuen skulle ligge på et bekvemt sted i distriktet, som var delt i to, således at der hver uge blev undervist f.eks. både i Højmose og i Væggerskilde, 3 dage hvert sted, så kunne én person klare det hele. Undervisningen skulle være fra 1.-11. til 1.-5., og resten af året skulle samtlige skolepligtige børn søge til hovedskolen, hvor degnen skulle undervise dem alle. Alle udgifterne pålignedes samtlige beboere i sognet, der var jo ikke andre til at betale. På denne måde ville nogle af børnene få lidt over ¼ mil til skole, og det måtte de ikke ifølge skoleloven, men det var nødvendigt her i sognet for at holde udgifterne nede.

Undervisningen i biskolerne var lidt anderledes end i hovedskolen. Indtil 1839 gik eleverne om sommeren til Hovedskolen, hvor degnen underviste alle elever, herefter var der også sommerundervisning i et af biskoleområderne, tilsyneladende gik det på skift hvert andet år. I lange perioder var det den samme lærer, der underviste i begge distrikter. I 1845 gik man om sommeren i skole 2 dage om ugen, om vinteren hele dagen 3 dage om ugen i hvert område, mens der i hver biskoledistrikt i 1869 undervistes 3 dage egentlig i de 7 vintermåneder og 2 dage egentligt i de 5 sommer-

måneder (maj-september).

Niels Jensen, der var født i Rudmose i 1814 og var biskolelærer i biskoledistriktet ad flere omgange, er et godt eksempel på, hvordan tilværelsen var for en ung biskolelærer. Han var biskolelærer i vinteren 1833-34, herefter tjenestekarl i Borris i sommeren 1834, og igen biskolelærer i vinteren 1834-35, tjenestekarl i Brejning i sommeren 1835, og igen biskolelærer i vinteren 1835-36. Herefter var han tjenestekarl på Rydbjerg i Velling i sommeren 1836 og blev herefter skolemester i Ringkøbing i vinteren 1836-37, hvorefter han rejste til København.

Oddebæk er ikke nævnt. Det skyldes, at gården lå så langt fra lov og ret, at børnene herfra fik lov til at søge Muldbjerg skole, en ordning der med variationer fortsatte gennem årene. Sogneforstanderskabet, senere sognerådet, betalte det meste af udgiften til Hover sogn. Bonden i Oddebæk betalte selv lidt, og det ville jo ikke være Vestjylland, hvis man ikke med års mellemrum priede lidt om prisen de to sogneråd imellem. Således ansøgte Niels Oddebæk i 1878 sognerådet om lov til at sende sine børn til Muldbjerg skole, som jo var nærmere for Oddebæk end Brejning. Der var blot den hage derved, at sognerådet i Hover forlangte 20 Kr pr. år af Brejning sogneråd for at tage børnene. Efter mange forhandlinger og tingen om priser vedtog man, at Brejning sogneråd betalte 12 Kr om året og Niels Oddebæk 3 Kr.

Med hensyn til at finde en duelig lærer til omgangsskolen, så siger en ansøgning fra pastor Bjerrum til provst Block fra 1852 en hel del:

”Det unge menneske Josias Nielsen af Randbæk i Brejning sogn beder herved Deres højærværdighed være ulejliget med at undersøge, om han kan antages som biskolelærer i Brejning sogn. Han er af mig konfirmeret for 6-7 år siden og var dengang en flink konfirmand. Muligen kunne nu en del af skolekundskaberne være glemte, men de lader sig vel atter snart indhente”.

I øvrigt havde man haft et stort problem med at skaffe unge omgangsskolelærere i krigsårene 1848-1850 og 1864, hvor de fleste af sognets unge mænd var indkaldte. Det betød også, at det kneb med arbejdskraft på gårdene, så man måtte bruge børnene mere end ellers, hvorfor man gerne så skolegangen nedsat til 2 ugentlige dage, og det betød også, at unge mænd som den 17-årige Christen Bertelsen fra St. Sandbæk blev ansat som biskolelærer i vestre distrikt. At det også kunne knibe på andre tidspunkter viser dels nedenfor nævnte valg af husmanden Knud Jensen, dels at i 1862 blev den kun 15 årige Søren Christian Madsen ansat dels i vakancen i hovedskolen dels som biskolelærer for hele distriktet. Han var senere husmand på Kildsigvej 4.

Fra skolemyndighedernes side med herredsprovsten i Borris i spidsen havde man nok et godt øje til Brejning sogn og sognets skoleforhold, for gang på gang værger sogneforstanderskabet sig imod de pålæg, der dukker op, om bedre skoleforhold. I 1858 beder man om at slippe for at skulle bygge to biskoler i distriktet, da man netop har haft store udgifter til et nyt fattighus. Og - som man så frimodigt skrev - man ved jo af erfaring, at børn fra omgangsskoler, som Brejning sogns, som oftest blev udskrevet derfra med god lærdom. Og så var der jo også det, at med faste skoler blev skoletiden let forøget, og det var til skade for fattige forældre, der så ikke kunne sende deres børn ud at tjene, men

måtte holde dem hjemme til skade for fattigvæsenet. Så i 1859 lejede man lokale hos Anders Nielsen Ahle i Randeris for østre biskole for vinterhalvåret og hos Chr. Højmosen til vestre biskole for hele det kommende skoleår, begge steder for 5 Rdl. Året efter blev lokalet stadig lejet hos Chr. Højmosen for hele året for 6 Rdl., men for østre biskole blev der i stedet lejet et lokale hos Bendt Larsen i Væggerskilde fra 1-11-1860 til 1-11-1861 ligeledes for 6 Rdl., og da blev der leveret en kakkelovn fra sognet til hver skolestue. Samtidig lejede man igen husmand Knud Jensen fra Skauhale (Sandbækvej 3) til at holde skole for Vestre biskoledistrikt for 3 mark for hver skoledag om vinteren og 3 mark for hver skoledag om sommeren på egen kost. Man var antagelig i en situation, hvor det kneb med at finde passende emner, for han var slem til at spille kort om aftenerne og faldt så i søvn i skolestuen næste dag, og når larmen blev for voldsom, vågnede han med et ”Klør er trumf” eller bare ”trumf”, og det lærte eleverne jo ikke meget af. Trods alt var han fast ”inventar” i Højmosen biskoledistrikt fra før 1858, og provsten gav ham i øvrigt et godt skudsmål ved visitationen dette år. Selv om han var lejet til at undervise i Vestre biskole, ses det af indberetningerne, at han underviste i hele distriktet, og det var tilsyneladende normen de fleste år mellem 1815 og 1878, hvor indberetningerne viser, at det er samme lærer i begge biskoledistrikter. Ind imellem ses det i sognerådets forhandlingsprotokol, at der ansættes en lærer til vinterundervisningen i hver biskoledistrikt, men det er undtagelsen.

Selv om man til stadighed pegede på, at Brejning sogn var et fattigt og tyndt befolket sogn især i nord, øst og syd, så var børnetallet i 1860 dog 69 børn, der søgte hovedskolen og 35 børn, der søgte biskolerne. På grund af det store pres på skolerne, var man engang efter 1840 begyndt at undervise alle børn i biskoledistriktet om sommeren både i vestre og østre del. Sognerådets forhandlingsprotokol begynder først i 1859, men ifølge indberetningerne til provsten, er det sidste gang i 1839, at alle børn i skoledistriktet var samlet i hovedskolen denne sommer.

For at bedre skolesituationen lejede man fra 1-5-1861 til 1-5-1866 Bendt Larsens vesterstue i Lille Væggerskilde som lokale for østre biskoledistrikt 2 dage ugentligt om sommeren og 3 dage ugentligt om vinteren. Han skulle bygge et fag til stuen, således at den blev på tre fag inden 1. november 1861. Om vinteren skulle der leveres ham de nødvendige tørv til opvarmning. Betalingen var 9 Rdl. om året. Sogneforstanderskabet skaffede nødvendige borde og bænke. I 1862 henvendte en del beboere fra sognets sydøstligste del sig til sogneforstanderskabet og anmodede om at få flyttet skolelokalet fra Lille Væggerskilde til Randerisgård, der jo lå noget sydligere og nærmere dem, men selv om henstillingen blev modtaget positivt, skete der nu ikke noget. Bendt Larsen ansatte sin kones broder, Laurids Christensen, til at holde skole i Væggerskilde fra 1-10-1861 til 1-4-1862 6 timer dagligt i ugens seks søgnedage på egen kost og logi for 42 Rdl 3 mark.

Hos Christen Jensen i Store Højmosen lejede man et lokale fra 1-10-1861 til 1-5-1862, som også skulle bruges til sommerskole for vestre biskoledistrikt, for i alt 7 Rdl. Samtidig ansatte man igen Knud Jensen som lærer ved vestre biskoledistrikt for 40 Rdl. fra 1-10-1861 til 1-5-1862 på egen kost og logi.

Forholdene med omgangsskole i det nordøstlige skoledistrikt var nu engang ikke optimale med de mange børn i Opsund området, så i marts 1867 købte sognerådet 2000 kvadratalen jord af sogne-

rådsmedlem Mads Nielsen i Randeris for 10 Rdl på den såkaldte Randeris Hede. Herpå skulle der bygges en biskole, som var beregnet til at koste 350 Rdl. Skolefondet lånte sognet 200 Rdl, resten blev pålignet sognet. Selve byggeriet blev udliciteret dels på kirkestævne to søndage i træk, dels i Ringkøbing avis. Mads Feldbæk skulle levere 5000 helbrændte og 3000 halvbrændte sten, som Anders Toft i Opsund brændte i sin teglovn. Chr. Berthelsen i St. Sandbæk og Hans Peter Nielsen i Feldbæk leverede tømmer, brædder og 1500 grå mursten til skorsten og skillerum. Rør til taget skaffede man ved at påligne 16 pund rør pr. tønde hartkorn. 21 husmænd og inderster fra sognet skulle vederlagsfrit gøre tre dages arbejde hver ved skolebyggeriet efter tilsigelse, og Mads Randeris skulle levere vand, sand og ler til byggeriet, samt holde opsyn dermed.

Der blev bygget 5 fag hus, det nordligste var 2 1/2 alen lang, de 4 øvrige 2 alen. (1 alen = 0,62 cm). Det nordligste indrettedes til forgang samt køkken med skorsten, de 4 øvrige var skolestue, som blev forsynet med 6 fag vinduer. I køkkenet var der 1/2 fag vindue, gangen blev oplyst af et lille vindue over yderdøren. Murene var 1 stens mure, undtagen i gavlene og mellem vinduerne, hvor de var 1 1/2 stens. Skolestuen opvarmedes af en bilæggerovn, der stod i forbindelse med skorstenen i køkkenet. Desuden fandtes der en latrin bag bygningen. Skolen kaldes skiftevis både **Søndre** og **Østre biskole** foruden **Randeris biskole** i de forskellige indberetninger. Skolens vand fik man fra brønden i ejendommen Torhuse matr.2, som lå øst for skolehuset.

Allerede i marts 1877 nedbrændte Randeris biskole og i forbindelse med opbygningen af den samme sommer, er der en udmærket beskrivelse af skolestuens inventar. Skolestuen var omtrent 8 alen lang og 10 alen bred. Den havde bræddegulv og blev opvarmet af en bilæggerovn. Der var 3 skoleborde med passende hældning, 2 fjæle brede, 6 alen lange med en liste for den nederste kant og en foroven med huller til blækflaskerne, ligesom der var en fjæl til at lægge tavlerne på. Til skolebordene var der skamler, som var sat fast til bordene, således at de kunne flyttes samlet. Ved den ene væg stod en skrivepult - som i dag findes på Egnsmuseum - og oven over denne var der en 2 alen bred bogreol med 3 hylder til skolens bøger. I forgangen var der 2 hylder og nogle knager til børnenes tøj. Gangen var belagt med piksten.

I foråret 1870 enedes man om at nedbryde det gamle fattighus, der ville blive ledigt, når fattiggården var færdig, og flytte huset til vestre biskoledistrikt for at bruge det til biskole der. Man gjorde akkord med Poul Kamp om at nedbryde det, der var på 9 fag, og igen opføre 7 fag bygning i Sandbæk på en grund, man købte af Jens Bang i Randbækkrog. Denne grund lå nøjagtig midt imellem Toft mod vest og Fjaldenes yderste ejendom mod øst, målt ud af sogneforstanderne i fællesskab, så regnede man med, at man ikke fik bøvl med beboerne om skolevejens længde. Det gjorde man heller ikke, i stedet klagede man ind imellem over dårlige skolestier. Og dog. Beboerne i Toft i distriktets vestlige del og i Solsø i distriktets østlige del klagede i perioder, når de havde små børn, over vejlængden. Det var specielt ikke sjovt om vinteren, hvor den meste skolegang foregik, når der var sne og oplødte veje. Prisen for grunden var 10 Rdl, men Jens Bang ville i stedet lige så gerne årligt have asken og latrinen fra biskolen, og det gik man ind på, og det var klogt gjort, for mens man ind imellem måtte leje folk for at få tømt askemødding og latrin ved Randeris biskole, var det jo aldrig et problem i Sandbæk. De to fag, der blev til overs ved flytningen, måtte Poul Kamp beholde, men

han skulle til gengæld renovere de syv opsatte fag, så de var i god stand. Man kan se, at selv gulvets stenpikning fulgte med, for i 1881 blev Gravers Krog i Røjkumkrog lejet til at fjerne Sandbæk biskoles stengulv og i stedet lægge gulvbrædder. Skolen kaldtes både **Nordre** og **Vestre biskole** foruden **Sandbæk biskole**. I sommeren 1895 lagde man beboelsesrummet til skolestuen og delte den i to klasser og ansatte en lærerinde ud over læreren, begge ueksaminerede.

12-3-1883 modtog sognerådet en anmodning fra beboerne i Opsund om at få Randeris biskole flyttet nærmere til Opsund området, da børnene havde for lang skoleafstand. Sognerådet meldte tilbage, at skulle biskolen i Randeris flyttes, så skulle biskolen i Sandbæk det også, og så ville det blive nødvendigt med at bygge endnu to biskoler, og det var der ikke penge til, så man foreslog Opsund boerne at leje et lokale i Opsund og oprette en pogeskole, så skulle sognerådet nok hjælpe både med lokaleleje og lærerlønning. Det blev starten på Opsund friskole, sen videre dér.

Undervisningen i de to biskoler blev indtil 1878 som nævnt forestået af samme mand. Man ville selvfølgelig gerne have en, der havde været på Staby vinterlærerseminarium, som var oprettet som sådant i 1857. I efteråret 1875 kom der således en ung karl - Andreas Pedersen Lustrup - på vandring gennem Brejning sogn for at søge vinterlærerjob efter endt eksamen fra Staby. Han blev antaget som vinterlærer for begge biskolerne, 3 dage hvert sted, for 50 Kr i alt samt kost og logi i fattiggården. Han var meget glad for at være i sognet, blev her i 3 vintre, og ifølge hans erindringer havde han et godt forhold til sognets beboere, kom bl.a. meget hos familierne i St. og Lille Sandbæk. En ting kunne han dog ikke forlige sig med. Sognets brændevinsdrikkeri. Han skriver: " Når folk kom sammen, drejede samtalerne sig som regel om priserne på fede stude og grise eller almindeligt by nyt. Dernæst var kortspil og kaffepunse den almindelige underholdning. Brændevinsdrikkeriet var meget udbredt. Der var på Brejninggaard et gammelt brænderi, der leverede et ganske forfærdeligt produkt. Men bønderne kunne ikke tænke sig at gøre et anstændigt gilde uden den giftige fusel, " vor egen brændevin ", som de kaldte den. Mennesker fra andre egne skyede den som pesten, da alene lugten var ganske afskyelig." (Andreas Pedersen Lustrup (1858-1940), sidst førstelærer ved Lindknud skole, erindringer findes i Lindknud lokalhistoriske forening.

Ifølge den nye skoleordning fra november 1878 skulle der nu undervises dagligt i de seks vintermåneder fra 1-11 til 1-5 og 1 dag ugentlig om sommeren i biskolerne. Som regel startede undervisningen i stedet 15. oktober og sluttede 15. april. Det blev derfor nu nødvendigt med en lærer ved hver biskole. Her optræder Jakob Jepsen Rindum fra Dejbjerg for første gang, idet han blev fæstet som biskolelærer ved Sandbæk biskole for vinteren 1878-79 for 60 kr samt fri kost og logi i fattiggården. Han var senere desuden ejer af Randerisgård.

Børneantallet i de to biskoledistrikter var følgende: For begge biskoler: **1815:** 15, **1829:** 29, **1835:** 23. For Randeris biskole: **1848:** 13, **1854:** 11, **1858:** 17, om vinteren undervistes der de tre sidste dage i ugen, om sommeren gik øverste klasse i skole én dag, nederste tre dage fordelt på én dag fra kl.6-12 samt to halve dage, **1862:** 22+6 der undervistes hjemme, **1864:** 23+6 der undervistes hjemme, **1871:** 28+2 der undervistes hjemme, **1879:** 31+5 der undervistes hjemme, **1895:** 40+7 der undervistes hjemme, hvor alle undervistes fra 15-10 til 15-4 hver dag og resten af året 1 dag ugent-

lig.

For Sandbæk biskole: **1848**: 20, **1854**: 19, **1858**: 22+2 der undervistes hjemme, om vinteren undervistes der de tre første dage i ugen, om sommeren gik øverste klasse én dag om ugen, nederste klasse gik tre dage fordelt på én dag fra kl.6-12, samt to halve dage, **1862**: 28+5 der undervistes hjemme, **1864**: 30+7 der undervistes hjemme, **1871**: 38+1 der undervistes hjemme, **1879**: 31+3 der undervistes hjemme, **1895**: 64 i to klasser fra 15-10 til 15-4 hver dag, resten af året én dag om ugen.

Brejning sogns biskolelærere indtil 1878:

Hans Lauridsen:

Antagelig ham der var født i Røjkum 1785, død i Mose 1860, spækhøker i Vejle. Se Vestlige ejerlav matr.16.

Han var ansat af Anders Hansen, Ravnsbjerg, som omgangslærer i omgangsskoledistriktet i 1805 i en skolestue på Ravnsbjerg, hvilket gav protester i en del af omgangsskoledistriktet.

Laurids Graversen:

Født på Ravnsbjerg 2 i 1745, død 1822 på Viftrupgård.

På Viftrupgård fra før 1774.

Han køber gården fri i 1795, skøde fra 8-1-1796, ikke tinglæst.

Omgangslærer i omgangsskoledistriktet 1815.

Gift med **Maren Andersdatter**: født på gården o.1741, død på gården 1819.

Børn:

1: Anders: 1774-1851, møller på Kongensholm mølle, Dejbjerg sogn.

2: Gravers: 1776-1777.

3: Gravers: o.1780-1832, eftermand på gården.

4: Vibeke: 1784-1849, ugift, død i Sdr. Søndergård.

I 1791 havde han 10 tdr. rugland delt i 12 tægter og kunne i et middel år avle 9 tdr. rug og 6 tdr. byg samt bjerge 7 læs hø. Besætningen bestod af 2 trækheste, 3 køer, 1 ungnød, 8 får med 4 lam. Han betalte 1 rdl i årlig afgift for småredsel" til godset og var som regel i restance hermed.

Laurids Graversen købte gården fri i 1795 fra Brejninggård, og pengene hertil lånte han dels i Den kongelige Kreditkasse dels hos Niels Jensen i Abildtrup. Han fik skøde på gården 8-1-1796, men skødet blev ikke tinglæst. Han lånte 180 rdl i Den kongelige Kreditkasse og 70 rdl hos Niels Jensen, Abildtrup. Samtidig blev ejendommen forsikret i Bølling herreds brandkasse, ligesom alle sognets selvejerejendomme. Der skulle være 1 brandstige, 1 brandhage samt 1-2 brandspande på ejendommen.

Niels Madsen:

Født i Annekspræstegården i Hover 1800, bosat her som fæster endnu i 1860. Død på gården 1863.

Omgangslærer i årene omkring 1825, "ungkarl fra Hover, yderst simpel og indskrænket undervisning, der drives med lyst og ej aldeles uheldige gaver. Den sædelige opførelse er god og upåklagelig".

Niels Jensen:

Født i Rudmose 1814.

Biskolelærer i folketælling 1-2-1834 og bosat i Randbæk, så han har været lærer ved skolens start 1-11-1833. Flyttede efter skolens afslutning 3-6-1834 til Borris som tjenestekarl og retur igen i efteråret 1834 til Brejning som skolelærer i vinteren 1834-1835 og er ikke fraflyttet sognet, så han har tjent som karl om sommeren og har igen været lærer vinteren 1835 til 1836. 21-4-1836 flyttede han som karl til Rydbjerg i Velling og flyttede derfra 9-10-1836 som skolemester til Ringkøbing, som han igen forlod for at rejse til København 30-6-1837 ved skoleårets afslutning.

Jens Poulsen:

Født i Langergårde 1829, død i Sdr. Brorstrup, Ølstrup 1898, gårdejer.

Biskolelærer 1844 og 1845. Bosat i Snogdal 1845. "Flittig og dygtig i skolen, fører et sædeligt liv og har meget gode egenskaber til at undervise".

I 1850 var han i tjeneste hos købmand Chr. Husted, Ringkøbing. Gift i Ølstrup 1851.

Hans Nielsen:

Født i Toft i 1825. Død i Randbæk matr.7a i 1889.

Køber 18-6=2-8-1855 (15-418) ejendommen Bjerg.

Køber 1-6=15-7-1858 (17-306) matr.9b Randbæk.

Biskolelærer fra før 1848 til august 1850, hvor han blev indkaldt til krigstjeneste. "Et flittigt ungt menneske af rosværdigt forhold med ganske gode gaver til at undervise".

Han var gift med **Mette Katrine Andersdatter**, født o.1818 i Hover, død i Randbæk i 1884.

Børn:

1: Niels: 1855-1924, gift i Vorgod 1884, død i Hee.

2: Anders: 1858-1858.

3: Anders: 1859-1868.

Familien flyttede til matr.7a Randbæk i 1873.

Christen Berthelsen:

Født på Store Sandbæk 1833, død 1900 på gården.

Biskolelærer i 1848 i biskoledistriktet. Sognefoged.

Køber 8-9-1861 (19-697), hovedparcellen Sandbæk matr.1a + kirke- & kongetiende samt aftægt til faderen (19-702).

Sælger 6-12-1867 (21-600) matr.1f, Bindesbølvej 2, til Jens Ole Nielsen.

Sælger 1-7-1869 (22-322) matr.1g, til Niels Erlandsen, Damgård matr.1c.

Sælger 22-1-1871 (23-228) matr.1e, Bindesbølvej 3, til broderen Ole Peter Berthelsen.

Sælger 1893 (34-548) matr.1i, Sandbækvej 14, til svigersønnen Anders Hjøllund Andersen.

Gift i Brejning 1861 med **Else Marie Nielsen** (1834-1901) fra Væggerskilde.

Børn:

1: Ane Kirstine: 1863-1937, gift 1893 med **Kristian Pedersen Nygaard**, Hover.

2: Ane Kathrine: 1866-1944, gift 1890 med **Anders Hjøllund**, eftermand på gården.

3: Niels: 1869-1871.

4: Niels: 1872.

5: Maren: 1875-1956, gift 1892 med **Marinus Henriksen**, matr.1i Sandbæk.

Josias Nielsen:

Født i Randbæk 1831, død i Vorgod fattighus 1903.

Antagelig biskolelærer i Brejning 1852. Tjenestekarl i Store Snogdal i 1860.

Med hensyn til at finde en duelig lærer til omgangsskolen, så siger en ansøgning fra pastor Bjerrum til provst Block fra 1852 en hel del:

”Det unge menneske Josias Nielsen af Randbæk i Brejning sogn beder herved Deres højærværdighed være ulejlighet med at undersøge, om han kan antages som biskolelærer i Brejning sogn. Han er af mig konfirmeret for 6-7 år siden og var dengang en flink konfirmand. Muligen kunne nu en del af skolekundskaberne være glemte, men de lader sig vel atter snart indhente”.

Skolelærer i Fjelsestervang i 1870. Senere husmand i Fjelsestervang, død som fattiglem.

Laurits Larsen:

Født 1827 i Blæsbjerg.

Biskolelærer i 1854 og 1855, ”flittig og duelig”. Bosat i Ravensbjerg kro 1855.

Knud Jensen:

Født i V. Pilgård SV matr.5 1824, død i fattiggården 1885.

Køber Randbæk matr.9d fra Feldbækgård 1-6-1858 (17-305), har bygget før 1856 som fæster. Ejendommen kaldes Skauhale, nu Granly.

Han lejer 30-8-1862 to jordstykker fra Randbæk.

Var biskolelærer fra før 1858 til 1862, men var bedst til kortspil. ”God i alle henseender”.

Gift med **Ane Berthelsdatter** født i V. Nebel-Starup, Vejle o.1827, død i fattiggården 1885.

Børn:

1: Berthel Jensen: o.1852 i Fredericia.

2: Frans Mølgaard: 1856 i Feldbæk.

3: Theodor: 1858 i Feldbæk.

4: Marie: 1861 i Feldbæk.

5: Dødfødt søn: 1865.

6: Ane Marie: 1871 født i Lillebæk.

Familien flytter til Bækhus, SV matr.9b, se videre dér.

Laurits Nybo Christensen:

Født i Sdr. Lem 1845, svoger til gdr. Bendt Larsen, Væggerskilde.

Biskolelærer i Væggerskilde 1-10-1861 til 1-4-1862, 6 timer dagligt på egen kost og logi.

Søren Christian Madsen:

Født i Lomborg 1847, død i Spjald, V matr.12q, 1919.

Køber 3-6-1885 (29-334) SV matr.4b+f. Kom fra Egeris Hede, Nr. Vium i 1884 til ejendommen.

Køber 12-12-1906 (44-532) SV matr.1d fra Hovedskolen.

Sælger 28-7-1918 (52-400) SV matr.4i+k til SV matr.18a.

Overfører 29-9-1920 (11-974) SV matr.4f til Brgd. matr.12q+12v.

Lejes som biskolelærer i distriktet fra 1-10-1862 til 1-5-1863 og for sommeren 1863. Desuden skulle han være lærer i hovedskolen under vakancen i 1862. "Sædelig, flittig og duelig". Fortsatte som biskolelærer til 1869, hvor han blev indkaldt som soldat.

Gift i Brejning 1880 med **Ane Jensen** født i SV matr.4d 1850, død i Nr. Omme 1937.

Børn:

1: Mads Hedegaard: 1881-1881, født og død på Egeris Hede.

2: Karoline Mathilde: 1883-1963, gift 1904 & i Nr. Bork 1932, død i Nr. Bork.

3: Jens Bollerup: 1884-1969, ejer af SV matr.4d.

4: Kirstine Marie: 1885-1970, husbestyrerinde for nr.7, død i Spjald.

5: Mads Hedegaard: 1887-1887.

6: Ane Kirstine Randbæk: 1888-1944, gift i Egvad 1917, død i Nr. Bork.

7: Peder Kristian Overby: 1890-1957, gdr. i Sinkjær, Nr. Omme, begr. i Brejning.

Niels Lauridsen Vesterbæk:

Født i V matr.9 1839, gift avlsbestyrer i Ladegården i 1890, gift 1867 med **Kirstine Christensen**, født i Hedegård, Randbæk matr.21a 1843. De er bosat i Herborg, Vorgod 1880, hvor deres børn er født. I 1901 opholder han sig som fraskilt hos sønnen Andreas, der er gård- og mølleforpagter i Herborg. Hans erhverv opgives som "bybud i København".

Han var i 1869 og 1870 lærer ved sognets biskoler og fik godt skudsmål af provsten, "sædelig, flittig og ret duelig".

L. Mylius Erichsen, (s.287): "Niels Vesterbæk førte sin ensomhedstilstand igennem til det sidste. Han gik klædt i gamle fåreskind, som han selv havde barked og syede med den lådne side indad. Han stank langt bort. Ingen kunne æde som han, et helt fad surgrød satte han ofte til livs til nadver, under idelig stønnen tømte han fadet til sidste gryn. Han var stædig som den jord, han dyrkede, og de stude han sled op".

Søren Peder Madsen Kjærgaard:

Født i Kærgård, Sdr. Bandsby, Nysogn 1820, død i Mosdal V matr.27a 1906.

Køber 1-4-1851 læst 6-5-1858 (17-215), forrige ejers svigersøn.

Sælger 11-6-1858 læst 17-2-1859 (17-547) V matr.27b til **Jeppe Jensen Kousgaard**.

Sælger 18-11-1891 (33-485) V matr.27e til svigersønnen **Erik Christensen**.

Sælger 14-6-1893 (34-505) V matr.27c til sønnen **Nikolai Ernst Sørensen**.

Han var biskolelærer i Alrum, Stadil 1845 og 1850, hvorfra en håndskrevet folketælling fra hans hånd findes i Egns museet. Udover gården Mosdal hørte der to fæstehuse i Mosdal hede med i købet, som efterhånden blev solgt fra.

En sønnesøn fortæller, at farfaderen efter købet af "den store hedegård" fortsatte som biskolelærer ved Brejning Hovedskole. Han var en dygtig lærer, der skrev med fjerpen i modsætning til elevernes stålpenne. Han blev ikke hedebonde med opdyrkning af heden. Der var nok agerjord til gården til at ernære familien. Han prøvede én gang at opdyrke noget hede, men ødelagde de to heste, han havde købt til formålet. Han skulle have brugt stude, som kunne klare det hårde slid. Han var sognerådsformand, taksationsmand og brandfoged. Han afslog Dannebrogordenens sølvkors.

Da han solgte gården, flyttede han til V matr.27a, medtager V matr.27d og Sandbæk matr.8, se videre dér.

Lærer i biskoledistriktet 1871 til o.1873, ”sædelig, flittig, duelig”.

Gift i Brejning 1851 med **Johanne Margrethe Lauridsdatter** født i Nørby, Nysogn 1827, død i Mosdal 1891, formandens datter.

Børn:

1: Laurids Bork: 1851-1937, lærer i Esbjerg, gårdejer.

2: Mads: 1852-1928, gårdejer, først i Hestkær og sidst i Stauning, lærer.

3: Karen: 1854-1943, gift 1876 med **Christen Jensen Søe**, SV matr.10b.

4: Kirsten: 1857-1934, gift i Vorgod 1884 med eftermanden på gården.

5: Peder: 1860-1954, lærer på Frederiksberg, København. 1905: **Peder Mosdal**.

6: Nikolai Ernst: 1863-1952, ejer af V matr.27c, død i Skjern.

7: Niels: 1865-1866.

8: Dødfødt søn: 1867.

9: Nielsine: 1870-1945, gift 1896 med **Jens Chr. Jensen**, Ringkøbing.

10: Johannes: 1871-1957, lærer i Hellum, Skørping.

Niels Christian Nielsen-Grøn:

Født i Brøndum, Løgstør 1853, død i København 1918, begravet i Klakring.

Lærer i biskoledistriktet 1873-1875. ”Sædelig, duelig og flittig”. Se FRAM 1999 (Ringkøbing Museums årbog). Efter 1875 blev han seminarist fra Gedved Seminarium.

Gårdejer i Klakring, folketingsmand, Ridder af Dannebrog.

Andreas Pedersen Lustrup:

Født i Engelsholm, Nørup 1858, død i Ringe 1940, begravet i Herborg.

Lærer i biskoledistriktet fra 1-11-1875 til 1-4-1878, derefter lærer ved Østre biskole i 1879, ”sædelig, flittig og duelig”. I sommeren 1876 til foråret 1877 fik han frit ophold og fri kost i fattiggården, men om vinteren fra 1-11 til 1-4 skulle han to dage ugentlig have frit ophold og fri kost hos Mads Randeris i Randerisgård. Herefter var han lærer i Herborg og førstelærer ved Lindknud skole. Hans erindringer findes i Lindknud lokalhistoriske forening.

Hans Bertelsen Kamp:

Født i Kamp, Nr. Gørding 1856, død i Staby 1923, begravet i Nr. Omme.

Slagter i Spjald fra 1910. Derefter slagter i Staby Mejeriby.

Biskolelærer ved begge biskoler fra 1-14-1877 til 1-11-1877 med frit ophold og fri kost i fattiggården og løn 74 øre pr. skoledag, men ingen løn i skoleferien.

Fra 1878 var der ansat en lærer ved hver biskole.

Sandbæk biskole:

Jakob Jepsen Rindum:

Biskolelærer 1-11-1878 til 1-4-1881, se videre nedenfor. I 1878 fik han anvist logi i fattiggården, i folketælling 1880 boede han hos gdr. Hans Nielsen (Toft) i Randbæk, se ovenfor.

Anders Sørensen:

Født i Nysogn på Holmsland 1853, i 1880 var han skolelærer i Lystlund, Ulfborg.
Biskolelærer 15-10-1881 til 15-4-1882, herfra kom han til Sandbæk biskole.

Anders Peder Lauridsen Gaasdal:

Sommerlærer ved begge biskoler 15-4 = 15-11 i 1880 og i 1881. Se under Randeris biskole.

Jakob Jepsen Rindum:

Født 1851 i Sorte Kro, Dejbjerg, død 1932 i Videbæk, begravet i Væggerskilde.

Køber 5-1-1883 (28-301) Randerisgård, forriges svigersøn.

Han var uddannet vinterlærer fra Staby seminarium 1870, vinterlærer i Dejbjerg-Hanning og Ølgod, soldat, derefter vinterlærer 1878 ved Sandbæk biskole til 1881, vinterlærer i Ganer og Nr. Omme 1881-1883, derefter biskolelærer ved Sandbæk biskole fra 1883 og fra 1901 fastansat lærer til 1920, fra 1908 ved Højmose skole. Han havde en fortid som sergent ved 10. og 12. batallion. ”Sædelig, flittig og duelig”. Udover lønne fik han i de første år 50 øre pr. skolebarn, siden forhøjet til 1 krone, ligesom i Randeris biskole. Ofte tog han også sommerundervisningen i begge biskoler.

Som hjælpelærer til de mindste børn var **Kirstine Kathrine Andersen** fra St. Højmose ansat i de første år i 1890`ne. Derefter ansattes Knud Snedkers datter **Pouline Jensen** fra Vesterbæk. I 1895 blev skolen ombygget til to klasser om sommeren, dette år var **Kirstine Lauridsen**, 23 år gammel fra Kampstedet i Kirkebyen lærerinde, fra 1897 var det igen Poulins Jensen, der var ansat.

Gift i Brejning 1883 med **Maren Madsdatter** født 1856 i Feldbæk, død 1934 i Videbæk.

Børn:

1: Ane Kirstine: 1885-1885.

2: Mads Randeris: 1886-1969, gdr. i Ølgod.

3: Ane Kirstine: 1888-1964, gift med **Peder Westergaard**, Videbæk.

4: Anders Vulf Meinert: 1891-1976, eftermand på gården.

5: Karen: 1894-1963, bosat i Videbæk.

Fra 1907 blev Sandbæk biskole erstattet af Højmose skole. Se videre under Randbæk ejerlav matr.3d.

Randeris biskole:

Adolph Vilhelm Høgsbro:

Født i Ringkøbing 1860.

Biskolelærer fra 1-11-1878 til 1-4-1879, fik frit ophold og fri kost i fattiggården.

Andreas Pedersen Lustrup:

Biskolelærer fra 1-11-1879 til 1-4-1880, se ovenfor.

Søren Jensen:

Født i Borbjerg 1842, død i Holstebro 1940, ugift.

Biskolelærer fra 1-11-1880 til 1-4-1881 og fra 15-10-1887 til 1-5-1894. Boede i Koldinghus i 1890 som pensionær.

Flyttede udensogns, men kom tilbage som lærer ved pøgeskolen i Viftrup 1906 fra Filskov.

Peder Sørensen Mosdal:

Født i Mosdal, Vantingvej 2, 1860, død på Frederiksberg 1954, kommunelærer på Frederiksberg.

Biskolelærer 1-11-1881 til 1-4-1882.

Anders Sørensen:

Biskolelærer 1-11-1882 til 1-4-1883. Se under Sandbæk.

Anders Peder Lauridsen Gaasdal:

Født i Gåsdal, Brejning 1861, død i Brejning kirkeby 1925. Vinterlæreruddannet fra Staby.

Han ejede sin fødegård i mange år og var dels en agtet lærer i hovedskolens underste klasser i en år-række, dels var han en dygtig hundedressør. Han havde mistet højre hånd ved en vådeskudsulykke og havde derfor jernklo.

Biskolelærer 1-11-1883 til 1-4-1885.

Laura Jensen Rygaard:

Biskolelærerinde 1-11-1885 til 1-4-1886, hvorefter hun også havde sommerundervisningen.

Niels Christian Christensen:

Født i Borris 1855, træskomand og husmand i Jørlunde, Frederiksborg amt fra o.1882-1886.

Køber 16-6-1886 (30-121) Randbæk matr.31a+b, Væggerskildevej 8.

Køber 5-9-1886 (31-455) Randbæk matr.31b.

Biskolelærer 1-11-1886 til 15-4-1887.

Gift i Jørlunde 1882 med **Karoline Hansen** født i Jørlunde 1851.

Børn:

1: Marie Christine: 1883 i Jørlunde.

2: Sigrid Emilie: 1884. Rejst til USA.

3: Hans Thorvald: 1886 i Brejning.

4: Gudrun Anna Augusta: 1888.

5: Helga: 1891.

Christen Andersen Søgaard:

Født i Skjern 1872, død i Stauning 1956. Vinterlærer fra Staby seminarium. Gårdejer.

Køber 31-5-1904 (43-3), Ringkøbingvej 21, Opsund, forrige ejers søn.

Navnebevis 27-3-1912 (47-578) på navnet **Søgaard**.

Vinterlærer ved Randeris biskole fra 1-11-1894, senere vinterlærer ved Opsund skole til 1914.

Gift i Madum 1903 med **Nielsine Marie Jeppesen** født i Madum 1873, død i Stauning 1942.

Børn:

1: Anders: 1904.

2: Karen Marie: 1906.

3: Johanne: 1908-1996, gift med **Peder Nielsen**, Videbæk.

4: Sofie: 1910.

5: Niels: 1912.

6: Søren: 1913.

7: Aage: 1914.

8: Houle Peder: 1916, født i Spjald.

Familien flytter til en nybygget gård i Spjald, nu Hovedgaden 4. Herefter til Stauning. Se NV matr.9.

Fra 1908 blev Randeris biskole erstattet af Opsund skole, se videre under Opsund ejerlav matr.3c.

Viftrup pogeskole:

Søren Jensen:

Biskolelærer ved pogeskolen 1906-1910, boede i et kammer på 4 kvadratmeter bag klasseværelset.

Se ovenfor under Randeris biskole.

Edvard Hansen Kristensen:

Født i Lyhne 1867, død i Herborg 1937.

Biskolelærer ved Viftrup pogeskole 1910-1928.

Husmand i Herborg.

Carl Mikkelsen:

Født i Tvis 1897, død i Videbæk 1973.

Biskolelærer ved Viftrup pogeskole 1928-1929.

I 1929 blev skolen ombygget til Viftrup skole, se videre under Randbæk ejerlav matr.11.

Hjemmeundervisning:

Som det ses ovenfor, blev nogle af børnene undervist i hjemmene, hvilket var tilladt, men de skulle selvfølgelig stille til eksamen i skolen hvert år, så man kunne følge med i, at de fik de nødvendige kundskaber. Jens Winther fra Opsund fortæller i sine erindringer, at faderen underviste ham hjemme det første år, da han havde været for syg til at gå til skolen, så ved eksamen måtte faderen og han stille i Randeris biskole, hvor sognepræsten overhørte ham og fandt ham særdeles godt med. I nogle år blev børnene fra Bilring, Feldbækgård og Langagergård undervist af en lærerinde i storstuen i Dochedahls gård Langagergård, den nordvestligste og største af de tre gårde, men det ophørte igen. I 1880 holdt Bilring ifølge folketællingen huslærerinde til børnene, det samme var tilfældet

hos familien Bøving på Brejninggaard. Nogle forældre gik sammen og oprettede en friskole, måske især for at forkorte skolevejen for især de mindste børn, måske også på grund af et bestemt religiøst ståsted.

Vanting friskole og Vesterbæk friskole:

Det stigende børnetal ikke mindst omkring Hovedskolen nødvendiggjorde nytænkning på skoleområdet. Forældrene var også opmærksomme på, at de yngste børn havde svært ved at klare en alt for lang skolevej ikke mindst i dårligt vejr og ditto føre. Allerede før 1880 blev der oprettet en friskole i en stue på Vantinggård (Vantingvej 4), som da ejedes af Knud Sørensen. Ifølge folketælling 1880 boede hos ham friskolelærer Hans Kristensen, 18 år gammel og født i Sdr. Lem sogn, og i Hovedskolens skoleprotokol fra 1881 til 1887 er eksamenslisterne fra Vanting friskole bevaret fra 1881 til 1884. I disse år blev mellem 8 og 17 børn overhørt af sognepræsten ved den årlige eksamen og klarede sig absolut mindst lige så godt, som eleverne i Hovedskolen. Da det jo ikke var alle elever, der skulle til eksamen, har børnetallet givetvis været højere.

I folketælling 1890 var Knud Sørensen gået på aftægt i et hus ved gården, og der nævnes ikke nogen friskolelærer mere på stedet. Centrum for en friskole var nemlig flyttet nordligere. Ifølge sognerådets forhandlingsprotokol henvendte en del af beboerne i Vesterbæk og på Langagergårde Mark sig i foråret 1887 til sognerådet og klagede over, at vejlængden til Hovedskolen var alt for lang ikke mindst for de yngste børn, og man anmodede om at få en skole bygget i Vesterbæk området. Klagen gik videre til provst Vilstrup i Borris, der var herredets skoledirektions formand, men sognerådet svarede, at man for nuværende ikke mente, at der var brug for en skole her.

Så tog beboerne sagen i egen hånd og indrettede fra 1-11-1888 en lille friskole på nuværende Ølstrupvej 10, og Nicolai Ernst Sørensen fra Mosdal blev underviser på skolen. Hans far havde en fortid som biskolelærer, så det har nok smittet lidt af på sønnen. Der var allerede bygget et hus på matriklen i 1872, og det kan ikke udelukkes, at det er dette hus, der nu blev til friskole. Bygningen var på 4 fag, som indeholdt en forgang, et klasselokale med 4 vinduer og et rum til tørv til opvarmning. At sognerådet trods alt har indset det rimelige i skolen ses af, at det i forbindelse med oprettelsen gav 100 kr til friskolen i Vesterbæk, hvilket fortsatte i årene herefter, hvilket også gjaldt friskolen i Opsund. Senere steg beløbet til 125 kr, og i 1895 blev det sat til 150 kr, men så skulle forældrene også love ikke at sende nogle af børnene til kommuneskolen. Til gengæld nægtede sognerådet at betale for 1 Danmarkskort til 7 kr., 1 Europakort til 7,50 kr. og 6 læsebøger for 8,10 kr., i alt 22 kr. 60 øre, i den af boghandler Holm, Ringkøbing, tilsendte regning på i alt 177 kr. 75 øre for skolemateriel til sognets skoler. Og friskolen fortsatte, indtil Vestre skole blev bygget i 1901. I 1895 var der 21 børn fordelt på to klasser. De undervistes seks dage om ugen om vinteren og én dag om ugen om sommeren.

Opsund Friskole:

I Opsund søgte børnene ind imellem friskolen i Finderup, som var tilknyttet missionshuset på Skjernvej. I foråret 1883 klagede beboerne over den lange skolevej fra Opsund til Randeris biskole,

og sognerådet foreslog dem da, at oprette en biskole for de 7 til 9-10 årige børn. Så ville sognerådet både være dem behjælpelige med at finde et lokale og en lærer eller lærerinde. Ved kirkestævne bekendtgjorde man, at sognerådet 8. juni ville samles i Opsund, og her lejede man en stue hos Laurids Færge i Østergård (Ringkøbingvej 48), som skulle bruges til pogeskole for de mindste børn, og denne stue blev lejet nogle år. Samtidig lejede man Jens Vang Andersen, søn af smed og husmand Niels Chr. Andersen i Dejbjerg som lærer fra 1-11-1883 til 1-4-1884 for kost og logi i et opvarmet værelse samt skolepengene, dog mindst 20 kr. Opsund boerne var ikke udelt begejstrede for den ordning. Nogle lod stadig deres børn søge skole i Finderup. I 1885 lejede friskolen en stue hos Anders Kirkegaard (Fuglehøjvej 1), og i 1889 blev der bygget en skolebygning på nuværende Ringkøbingvej 42, som blev udlånt til formålet af gdr. Andreas Madsen på Ringkøbingvej 30, og som i 1908 blev til missionshus, da Opsund skole blev bygget. Ifølge folketælling 1890 boede skolelærer Edvard Hansen Kristensen, 23 år gammel, hos gdr. Mathias Peter Mortensen i Dalager og var ueksamineret lærer ved Friskolen. Fra 1910 til 1928 var han lærer ved Viftrup skole, men boede i Herborg, hvor han var husmand. I 1895 gik der 29 børn fordelt i to klasser i skolen. De blev undervist af den unge Jens Mikael Thøgersen Winther (1874-1970) fra Ringkøbingvej 35 i Opsund, 1 dag pr. klasse om sommeren og 6 dage pr. klasse om vinteren. Han døde som missionær i Japan.

Undervisningspligt:

Da der var undervisningspligt, kunne forældrene ikke uden videre holde børnene hjemme fra skolen. Reglen var, at kun sygdom, snefog eller dårlige veje og stier kunne være årsag til udeblivelse fra skolegangen. Det kunne selvfølgelig være svært at sende børnene afsted om vinteren i dårligt vejrlig, så de kom til at sidde i skolen med våde klæder. I Sandbæk biskole havde man udstationeret en gammel kone fra fattiggården, indtil hun døde i 1880. Hun boede i skolehuset og sørgede så for at holde børnenes strømper og klæder tørre, men sådan en luksus var nok ikke normal. Som regel var det lærerens pligt at fyre i kakkelovnen, men i hvert fald i 1890 havde sognerådet lejet Anders Lund i Væggerskilde til at fyre i Sandbæk biskole om vinteren. I den travle forårs- og efterårstid kunne det nok være fristende at holde børnene hjemme, men for at forebygge alt sådant noget, var der indført skolemulkter. Læreren optegnede, hvilke børn der havde forsømt ulovligt, og når skoleåret var omme, blev bøderne opkrævet hos forældrene af to af sogneråds-medlemmerne, en for hovedskolen, en for biskoledistriktet, men det var nu ikke hvert år, sognerådet fik opkrævet mulkerne. Børnene, der havde sommerarbejde, skulle selvfølgelig søge den skole, der lå i det område, hvor de havde arbejde, så de kunne altså godt gå i en af biskolerne om vinteren og i hovedskolen om sommeren.

I en skrivelse til provst Vilstrup i Borris 11-3-1877, der bl.a. havde brokket sig over den lemfældige måde, sognerådet opkrævede mulkerne på, skrev man, at man selv syntes at man mulkerede "jævnt godt" om sommeren, men om vinteren var man mere tilbageholdende, da man mente, at de fleste lod børnene søge skolen, når vejret var nogenlunde, og skulle forældrene føle sig presset til at sende børnene afsted, frygtede sognerådet, at så tog de børnene ud af skolen i stedet, som man havde hørt fra andre kommuner, der drev hårdt på med mulkeringen. Sidst i århundredet blev man nok mere omhyggelig med at opkræve skolemulkterne, man lejede en mand dertil, og da Hans Laurid-

sen i Torhuse nægtede at betale for hans drengs forsømmelse, blev mulkten på 12 øre overdraget Herredskontoret at opkræve. Et enkelt år i 1893 var sognerådet enige om at anvende skolemulkterne til flidspræmier til de dygtigste børn. Et andet år gik de i den frie fattigkasse.

Lærerembedets indtægter i Hovedskolen var nu:

5 tønder rug og 17 tønder byg efter kapitelstakst, gammelt degnekorn 3 tdr. 3 skp. 1 fjr. rug, 2 tdr. 3 fjr. byg og 2 skp. havre in natura, som kirkebyskolelærer 2 tdr. byg, kirkesangerløn 20 kr., offer 225 kr., skolepenge 65 kr., småredsel er indløst til 2 tdr. byg, desuden anordningsmæssigt brændsel, hø og halm, samt en jordlod til 3-4 køer, 12 tdr. land ager, 3 tdr. land eng, en del hede og en indhegnet have, samt en meget god, næsten ny bolig.

Ud over det beløb, som kommunekassen betalte til skoleholdet, betalte hvert hjem også nogle skil-linger årligt for hvert skolesøgende barn. F.eks. var skolepengene for året 1858 på 47 Rdl for de 94 skolesøgende børn, d.v.s. ½ Rdl pr. barn. Heraf betalte kommunekassen 20 Rdl 4 skil. og forældre-
ne blev pålagt de resterende 26 Rdl 5 mark 12 skil.

Da der i 2 år i Hovedskolen havde været over den da gældende maksimumsgrænse på 74 børn i en skole med to klasser, kom der pålæg fra Undervisningsministeriet om at forandre dette forhold, og sognerådet vedtog da, at Hovedskolen skulle have tre ordentlige klasser. I sommeren 1919 opførtes så en ny skolebygning med to skolestuer og lærerindejlighed ved den sydlige side af legepladsen, og fløjen med ældste klasses skolestue i den gamle degnebolig blev nedrevet.

Den nye lærerbolig blev bygget til den vestlige ende af den i 1919 opførte skolebygning i sommeren 1920, efter at lærer Friis Jensen havde truet med at flytte, fordi den gamle lejlighed var for fugtig. Den nye lejlighed var meget rummelig og med centralvarme og badeværelse og med havestuedør mod syd med støbt terrasse foran døren.

Mens 2. og 3. klasserne benyttede skolestuerne i den nye skolebygning fra 1919, hørte 1. klasse stadig hjemme i den gamle skole fra 1865. I 1921 var der dog sket det, at skolestuen var blevet indrettet i den oprindelige lærerlejlighed, og den oprindelige skolestue var blevet revet ned. Imidlertid trængte den gamle bygning efterhånden til en større istandsættelse, og det ville man ikke bekoste på den. Derfor blev der i 1941 bygget en ny skolestue til den østlige ende af skolebygningen fra 1919, så skolen nu blev 3-klasset, og så blev den sidste rest af skolebygningen fra 1865 nedrevet, mens stalden stadig lå der i 1960. I 1970 var det slut, idet skolen blev nedlagt og børnene overflyttet til Brejning Centralskole.

Mads Peter Brøchner Bergenhammer:

Han var født i 1815 og døde i 1898 og forblev ungkarl hele sit liv. Han var sognepræst for Nr. Omme & Brejning sogne 1862-1885. Jens Mikael Thøgersen Winther betegnede ham i sine erindringer som en lille vissen ungkarl, nærmest høj Kirkelig og tillige venstremand, hvad der var værst, vidste den lutherske missionske Winther ikke. Men han havde alligevel et åbent sind, hvad børn angik, for

da han døde, efterlod han et legat på knapt 5.000 kr, som skulle deles mellem skolerne i Nr. Omme og Brejning på den måde, at legatkapitalen skulle stå urørt, men for renterne skulle der årligt indkøbes bøger og andet til børnene, som ikke ville blive købt af nødvendighed. Vi har flere bøger på Egns museet, hvori der står ”indkøbt af Bergenhammers legat”, og i 1904 blev der købt et lysbilledapparat til hovedskolen i begge sogne med lysbilleder, oplyst af en karbidlampe, og dette apparat har vi også på egns museet. Legatet er nu nedlagt og for Brejnings vedkommende omsat i ”Brejningstenen” foran den gamle skolebygning.

Lærer Fris Jensens erindringer i uddrag om Brejning Hovedskole:

Uddannet fra Gedved seminarium. Lang soldatertid med diverse vikariater imellem og bagefter. Han var vikar i Vorgod og fik tilbudt en vikarplads ved Brejning skole fra 1. november 1917 og tiltrådte så pladsen den dag som vikar i førstelærerembedet ved Brejning Hovedskole og kirkesanger ved Brejning kirke. Hvor lidt trafikforbindelse, der dengang var selv af centrale amtsveje, ses deraf, at der hverken var dagvogns- eller fragtvognsforbindelse mellem Herning og Ringkøbing. Fra Vorgod var der kun fragtvognsforbindelse til Herning, så selv om der kun var 15 km ad amtsvejen mellem Vorgod og Brejning, kunne jeg ikke få mit tøj den vej, men skulle sende det med fragtvogn til Herning og så med tog over Skjern og Ringkøbing til Spjald St., hvor jeg så skulle have en vognmand til at køre tøjet op til Hovedskolen. Men han lånte et par heste med vogn (russerheste) og kørte selv sit tøj fra Vorgod til Brejning, i alt en gul trækuffert, en sæk sengetøj og en violin.

”Brejning Hovedskole var dengang en gammel skole, lejligheden og den ene skolestue var fra 1865. Den anden skolestue og udhuset var bygget til senere. Det var et gammelt degneembede, så der havde indtil få år før hørt både en jordlod, en eng og en hedeparcel til embedet. Indtil 1865 lå skolehuset omme ved kirken, og degnen måtte så gå derom og holde skole.

Skolestuerne var meget spartansk udstyrede, og der var endnu lange skolebænke med plads til 5-6 børn ved hvert bord. De to skolestuer havde en fælles forgang, der var så lille, at vi om vinteren først lod yngste klassens børn få fri, og når de så havde fået tøjet på, fik ældste klasse fri. Skolen havde Vestjysk skoleordning, så de store børn gik kun i skole ½ dag om ugen i sommerhalvåret, de mindre børn 3 halve dage, men i vinterhalvåret gik alle børnene i skole 5-6 timer på alle hverdage, så børnene fik lige så mange skoletimer i alt, som i landsbyskolerne i det øvrige land. Den vestjyske skoleordning var jo blevet til, for at man kunne udnytte de store børns arbejdskraft, og mange af de store drenge og piger var ude at tjene om sommeren, og der blev ikke set ned på dem af den grund. Det var i det hele taget en fortrinlig skoleordning, børnene fik lært at bestille noget, og de var friske og modtagelige, når vinterskolen begyndte.

Brejning Hovedskole var dengang kun 2 klasser, men med alt for mange børn i klasserne. Da jeg kom dertil, var der i ældste klasse, som var min klasse, i vinterhalvåret over 40 børn af 4 forskellige årgange, så der var nok at tage fat på for en ung lærer, ikke mindst fordi det i de sidste år under den nys afgang lærer havde stået dårligt til med diciplinen.

Vinterlæreren, Anders Gaasdal, var en forhenværende gårdejer, der havde afstået gården til sin søn og nu boede i et hus tæt ved skolen. Han var kendt i hele Vestjylland som en dygtig hundedressør og vældig jæger, skønt han som ung havde mistet højre hånd ved et vådeskud og nu kun havde en jernhånd /klo. Han havde været på Staby Højskole og var en meget dygtig lærer, der talte lige så bredt vestjysk, som børnene.

Jeg boede i den store tomme lejlighed i skolen, men jeg spiste hos vinterlærerens. Jeg husker endnu tydeligt den første skoledag, det var 2. november. Jeg havde drukket morgenkaffe hos vinterlærerens, og jeg fulgte så med Anders Gaasdal ned til skolen, og jeg var ikke meget dristig, da jeg sammen med ham trådte ind i ældste klasse. Allerede mens jeg var i Vorgod, havde jeg hørt om de uregerlige drenge i Brejning Hovedskole, og jeg syntes også straks, at børnene så lidt for frimodige ud, navnlig de store drenge ved de øverste borde, flere af dem var større end jeg, og jeg tænkte, at jeg vist helst måtte se at komme om ved det med det gode. (Han fortæller ikke - ifølge måske ikke helt troværdig kilde - at de store drenge puttede ham i tørvekassen og sad på låget, til han havde bedt om godt vejr, før de slap ham ud). Men heldigvis var mange af de store børn velbegavede, og jeg stræbte efter at få dem interesserede i arbejdet, og det gik også over al forventning godt. (Tørvekassen eller ej, han evnede at være på forkant med lømlerne, og efter sigende havde han en særdeles ”pædagogisk” højre hånd i slige tilfælde, men var i øvrigt særdeles vellidt.)

Jeg blev også vel modtaget af befolkningen. Sognerådsformanden var Mads Næsgaard til Bilring, han havde med meget at gøre og havde stor indflydelse i sognet. Sognepræsten var pastor Magnussen, der dog kort tid efter flyttede til Fyn. Der var en grundtvigsk kreds i sognet, og valgmenighedspræst, senere frimenighedspræst, Clausen-Bagge (Ringkøbing) holdt hver anden helligdag gudstjeneste i Brejning kirke. Den kreds sluttede jeg mig til, og jeg var også kirkesanger ved dens gudstjenester.

Før embedet kunne opslås, skulle der omrindes ved de kirkelige indtægter af hensyn til den nyopførte Væggerskilde kirke. I Kirkeministeriet var sagen blevet forelagt, og Mads Næsgaard ville ikke rykke dem for en afgørelse, før jeg havde undervist de lovbefalede 2 år. Da embedet endelig blev opslået ledigt, blev jeg fra mange sider opfordret til at søge det, og det gjorde jeg også, da jeg fandt mig godt blandt vestjyderne. Jeg blev da også af sognerådet enstemmigt indstillet som nr.1 og blev så af biskop Koch i Ribe kaldet som førstelærer ved Brejning Hovedskole og kirkesanger ved Brejning kirke fra 1. december 1918, men da havde jeg jo betjent embedet i over et år, så kaldelsen forandrede jo intet med hensyn til mit arbejde”.

Da der i 2 år havde været over den da gældende maksimumsgrænse på 74 børn i en 2 klasset skole, kom der pålæg fra Undervisningsministeriet om at forandre dette forhold, og sognerådet vedtog da, at skolen skulle være 3 klasset. I sommeren 1919 opførtes så en ny skolebygning med 2 skolestuer og lærerindelejlighed ved den sydlige side af legepladsen, og fløjen med ældste classes skolestue blev nedrevet. Den 2. november var der en højtidelig indvielsesfest med taler af provst Petersen, Ringkøbing, sognerådsformand Mads Næsgaard og lærer Friis Jensen. Der blev antaget en vinterlærerinde, Ellen Højris fra Mejrup. Om vinteren underviste hun 1. klasse, Anders Gaasdal 2. klasse og

Friis Jensen 3. klasse, men om sommeren underviste Friis Jensen alle tre klasser. Siden blev det nye vinterlærerindeembede omdannet til forskolelærerindeembede, og til sidst blev det et fast lærer- eller lærerindeembede.

Lærerlejligheden i skolebygningen fra 1865 var hyggelig nok, men stuerne var mod nord, og soveværelset var fugtigt. Man talte stadig om, at der skulle bygges en ny lærerbolig, men der skete ingenting. Så i vinteren 1919 sendte Friis Jensen en ansøgning om et førstelærerembede ved Skanderborg, men da det blev bekendt, kom der en deputation fra sognerådet, om han ikke ville trække sin ansøgning tilbage, så ville man til sommer tage fat på at bygge, og det gik han ind på. Den nye lærerbolig blev bygget til den vestlige ende af den i 1919 opførte skolebygning. Den var meget rummelig og med centralvarme og badeværelse og med havestuedør mod syd med støbt terrasse foran døren.

Mens 2. og 3. klasserne benyttede skolestuerne i den nye skolebygning fra 1919, hørte 1. klasse stadig hjemme i den gamle skole fra 1865. I 1921 var der dog sket det, at skolestuen var blevet indrettet den oprindelige lærerlejlighed, og den oprindelige skolestue var blevet revet ned. Imidlertid trængte den gamle bygning efterhånden til en større istandsættelse, og det ville man ikke bekoste på den. Derfor blev der i 1941 bygget en ny skolestue til den østlige ende af skolebygningen fra 1919, og så blev den sidste rest af skolebygningen fra 1865 nedrevet. Kun den gamle stald stod til efter 1960.

Haven ved den gamle skole var forsømt i 1917. Der var et dige langs landevejen med en del pæne ahorn indenfor og også store træer mod vest, men intet underlæ. I 1923 omkring Friis Jensens bryllup hjalp gartner Petersen, Spjald ham med at indrette en pæn have. Jorddiget langs vejen blev sløjfet, der blev plantet bøg og naur i læbæltet, plantet roser og stauder og anlagt et stenbed med trapper og siddepladser. Gartner Petersen havde jo lyst til at arbejde med sten. Det var ham, der stod for anlæggelsen af den kendte Laugesens Have. Til embedet hørte der stadig 1 td land agerjord, hvor Friis Jensen de første år avlede både korn og kartofler. Friis Jensen plantede nu læbælter længere mod syd, hvor han antog, at den nye skole skulle ligge, ligesom der her blev anlagt gymnastik-plads og fodboldbane. Da den nye lærerbolig blev bygget i 1929, blev den gamle have nedlagt og en ny anlagt efter store jordarbejder syd for skolebygningen, bl.a. blev en hel kæmpehøj, der lå på naboens mark, brugt til opfyldning!! Haven skrånede stærkt mod syd, derfor anlagt i terrasser med trapper og stenskråninger og en havedam i det fugtige sydøstlige hjørne. Desuden stor frugt- og køkkenhave. De ikke så mange skoletimer om sommeren betød bedre tid til havearbejdet!

Friis Jensen skrev følgende i sine erindringer:

”En lærers arbejde i skolen blandt børnene kan ikke måles og vejes, men både haven og de mange træer vil i mange år efter, at jeg er borte, fortælle om det store plantningsarbejde, som jeg har udført ved Brejning Hovedskole”.

Indtil 1900 var der tre skoler i Brejning sogn, Hovedskolen i Kirkebyen og de to biskoler i Sandbæk og Randeris foruden de to friskoler i Opsund og Vesterbæk, men stigende børnetal kombineret med

de store afstande i sognet gjorde det nødvendigt at udbygge skolevæsenet kraftigt. I 1899 var det ydermere blevet bestemt i ministeriet, at klassekvotienten for hver klasse i landsbyskolerne ikke måtte overstige 37 børn. Indtil da havde det været 67 børn, og da man ”kun” havde 60 børn i gennemsnit, kunne det jo sagtens gå!

Fra 32 skolesøgende børn i sognet i 1815 var man nu nået op på 210 skolesøgende børn i 1895, og ikke mindst Hovedskolen var til tider overbefolket. Skoledirektionen med provsten i spidsen havde i lange tider presset Brejning sogneråd til ikke blot at se på sognets skolevæsen, men også gøre noget ved det, og til slut blev man samarbejdsvillige, og lagde ud i 1900 med at påtænke at bygge en skole i det vestre distrikt. Mere om hovedskolen findes under Brejning sogns sydvestlige ejerlav.

Vestre skole, Vesterbæk skole:

Den såkaldte Vestre skole, som efterhånden lidt fejlagtigt blev til Vesterbæk skole, selv om den lå på Husted jord blev resultatet heraf. Sognerådet mødtes 15. februar 1900 med Jens Graversen på Blæsbjerg Mark for at købe 5 tdr. land jord af ham til en byggeplads for en ny skole for 350 kr samt det halve af omkostningerne over 10 kr ved udstykningen, som skulle ske hurtigst muligt. Hvis skoleplanen mod forventning ikke blev approberet af Ministeriet for kirke og undervisningsvæsenet (senere Undervisningsministeriet), skulle handlen gå tilbage. Udstykningen blev godkendt først i november 1901 efter, at skolen var taget i brug!

Fra nogle beboere i den sydvestlige del af det nye skoledistrikt fremkom der et andragende om at få skolen bygget i midtpunktet af distriktet, altså mere mod syd, men sognerådet holdt på den først vedtagne placering.

Sognerådet vedtog, at man skulle ansøge Amtsrådet om tilladelse til at optage et lån på 7.000 kr. i Kreditforeningen for kommunerne i Danmark til opførelsen af skolen, men da amtsrådets tilladelse forelå, fik man et bedre tilbud fra Ribe Stiftsmidler, hvor man lånte 7.500 kr først i november 1901, og så betalte man Jens Graversen for jorden med en veksels udstedt af Ringkøbing Landbobank. Sognerådet affattede en byggeplan for skolebyggeriet, som blev sendt til skoledirektionens formand, provst Vilstrup i Borris, til godkendelse. Man nedsatte et byggeudvalg bestående af Anders Henriksen, Opsund, Anders Moesgaard, Chr. Johannesen, Kærhus og sognerådsformand Jens Jensen, Røjkum, som udsendte en tilbudsrunde vedrørende byggeriet, som ikke er anført i sognerådets protokol, men resultatet er som følger:

Snedker Jens Pedersen i Skjern fik entreprisen med at fremstille vinduer og døre, men ikke skoleborde til skolen. Prisen er ikke angivet.

Murerarbejdet overdroges til murer og landmand Jens Vestergaard, Opsund, for 600 kr.

Tømrerarbejdet overdroges til snedker Mathias Chr. Christiansen, Blæsbjerg Mark for 290 kr. Heri indbefattet køkken- og bryggersbord, knager og hylder samt reol med rum til skiftesko i skolens forstue. Desuden påtog han sig at levere 8 skoleborde af 5 alens længde og 5 ditto af 5½ alens længde samt 2 katedre for 210 kr. (1 alen = 62,77 cm).

Malerarbejdet gik til maler Chr. A. Thomsen, Videbæk for 157,25 kr, samt 20 øre for hver kvadratalen væg, der skulle males. Det var væggene i beboelseslejlighederne, der var tale om, jeg antager, at øvrige vægge var kalkede.

Jens Jensen, Røjkum og købmand Poul Madsen (Kamp) i Kirkebyen skulle anskaffe 8.000 pund Glatved kalk (fra Djurslands nær Katholm) til brug ved skolens opførelse og sørge for, at kalken blev læsket. Indkøb af tagsten, mursten, bjælker, brædder og maling samt diverse inventar som kakkelovne, vaske o.l. nævnes ikke.

Provsten i Borris meddelte, at skoledirektionen ikke havde noget at indvende mod planerne vedrørende den nye skole, men man var nødt til at afvente svar fra ministeriet, og det trak ud, som sådant ofte sker, så sognerådet valgte at meddele provsten, at da den bedste byggeperiode nu var gået for sommeren 1900, ville man ikke bygge før i sommeren 1901.

Ministeriets tilladelse kom i foråret 1901 og i juni kunne sognerådet tilskrive skoledirektionen, at skolen kunne tages i brug 1. juli. Man slog også stillingen som lærer op, men besluttede sig først omkring 1. august at ansætte Christen Nielsen fra Farsø, født i Asmindrup, Merløse, den ene af tre udtagne ansøgere, til stillingen, og samtidig ansatte man Nielsine Nielsen, som vinterlærerinde. Lærer Nielsen var fremme i skoene, for ifølge sognerådsprotokollen ansøgte han sognerådet om et bidrag til støtte for at holde aftenskole den kommende vinter, og at sognerådet ligeledes skulle betale belysningen med (petroleums)lamper. Sognerådet vedtog det sidste ønske, men ville lige se an, hvordan søgningen til en aftenskole var, før man gik ind på at betale et eventuelt bidrag. Han flyttede allerede i 1902 til Nøvling ved Gistrup, så måske har sognerådet været for tunge at danse med efter hans mening, og blev efterfulgt af Thomas Petersen, som blev til sin død i 1930. Herefter Alfred Gynther Nielsen til 1942, derefter forstander på Brejninggaard. Til sidst Herlev Kongsgaard, hvis erindringer findes på Egnsmuseet.

Skolen blev udbygget i sommeren 1938 med klasselokale for øverste klasse og vinterlærerindebolig på loftet samt en fløj med gymnastiksal, lille sal og skolekøkken med sløjdløkkale ovenpå. Gymnastiksal, lille sal og skolekøkkenet var udover skolebrug også rammen om mange lokale fester og sammenkomster, indtil skolen blev nedlagt. I 1961 blev 6. og 7. klasse flyttet til den nyoprettede Brejning Centralskole i Spjald, og i 1967 blev skolen endelig nedlagt og alle elever flyttet til Spjald og skolen solgt til privat beboelse. Se yderligere under Brejning sogns vestlige ejerlav om skolen.

Skolebyggeri:

Sognerådet var ganske klar over, at skolesituationen ikke var optimal i sognet, og i sommeren 1905 vedtog man, at inden efteråret 1908 skulle der være bygget yderligere tre nye skoler i sognet, idet Sandbæk biskole skulle erstattes af en skole i Højmose, Randeris biskole skulle erstattes af en skole i Opsund, og så skulle der bygges en pogeskole, altså skole for de mindste børn, i Viftrup. Med disse tre skoler foruden Hovedskolen og Vestre Skole kunne man på den måde kompensere for alt for lange afstande fra hjemmene til skolen. Det var noget af en opgave for et lille, fattigt landsogn, og gennem sognerådets forhandlingsprotokoller kan vi da også ane megen grublen og diskuterer ikke mindst omkring de "kære penge".

Det vedtagne blev sendt til skoledirektionen, som sendte det videre til Ministeriet for kirke- og undervisningsvæsenet, men herfra kom der et ganske andet i realiteten meget fremsynet forslag: Man anbefalede, at sognerådet lod opføre en ny hovedskole med flere lærere ansat på det mest centrale

sted i sognet og desuden bibeholdt et antal pogeskoler til de mindste børn ledet af en vinterlærerinde. Sognerådet takkede pænt nej til forslaget, idet man forklarede, at til det mest centrale sted i sognet ville en hel del børn få over ½ mil at gå, og på netop dette sted boede der næsten ingen mennesker. Stedet nævnes desværre ikke, men må jo være på østsiden af Dingelsbjerg ned mod Brejninggaard's mose. Allerede dengang sad der folk i Hovedstaden og udtalte sig om noget, de ingen begreb havde om. Ministeriet godkendte første forslag og meddelte, at sognet kunne påregne at få statstilskud til halvdelen af byggeudgifterne.

I foråret 1905 havde Folketinget vedtaget en lov om, at hvert sogn skulle have et Værgeråd, der skulle tage sig af behandlingen af ”forbryderiske og forsømte” børn, og sådan et værgeråd fik sognet allerede i efteråret samme år med Peder Martin Larsen, Gl. Præstegård, som formand med Alfred Dochedahl, Langagergårde som suppleant, repræsenterende sognerådet, og Poul Madsen, Langagergårde med suppleanten Kristian Højmosé og Henrik Andersen, Kildsig med suppleanten Karl Knudsen fra Bækhus som repræsenterede sognets beboere.

Viftrup skole:

Allerede mens sognerådet puslede med planerne om Vestre skole, begyndte beboerne i sognets østligste område i Brejning Fjalde også at røre på sig. Man havde lige fra starten af placeringen af biskolen i Sandbæk beklaget sig over den lange skolevej især for de mindste børn, og i foråret 1900 henvendte man sig til provst Vilstrup i Borris med et andragende om at få en pogeskole bygget i Fjaldene. Provsten forespurgte i sognerådet om børnetal og vejlængde derude, og formanden for sognerådet blev overdraget at svare, og svaret lød: vi har ingen penge til skolebyggeri nu. Og der var også noget andet. Man var helt klar over, at fik Viftrup deres pogeskole, så havde man ganske sikkert beboerne fra Ravnsbjerg området på besøg med samme krav, for her syntes man også, at skolevejen var for lang for mange af de mindste børn. Man var dog godt klar over, at det ikke var godt, så da Jens Lauridsen i Viftrup nær Solsø mødte i sognerådet i 1901 og anmodede om at lade sine to pigebørn søge Solsøhede skole i stedet for Sandbæk biskole, vedtog man at ansøge Vorgod-Fjilstervang sogneråd om tilladelse hertil og tilbyde at betale herfor. Og i efteråret 1904 lejede sognerådet et værelse i **Damgård** ved Lilleby for at holde pogeskole for området's børn mellem 7 og 10 år i vinteren 1904-05.

I januar 1906 gik sognerådet i gang med skoleplanen for Viftrup. Der blev fremlagt en tegning i januar til et sognerådsmøde. Det fremgik, at skolen skulle være 12 alen lang og 12 alen dyb, altså kvadratisk omkring 8 m på hver led, indrettet til skolestue, forgang og et værelse til læreren og med tørveskur og retirade udenfor. Hvem der har forfattet tegningen er ikke oplyst. Man regnede med, at byggeudgiften skulle ligge under 2.800 kr i alt.

Man undersøgte området for at finde en egnet plads, der samtidig skulle være billigst mulig at erhverve, og Peder Nielsen i Viftrup, senere Laugesens Have, og Jens Kr. Pedersen i ejendommen lige vest for var begge interesserede i at sælge jord. Det blev Jens Kr. Pedersen, der solgte 1 tdr. land jord for 75 kr til skolejord.

Så indkaldte man murermester Jens Sørensen i Brejning Mejeriby og tømrermester Mathias Kristiansen på Blæsbjerg Mark til at give tilbud på hele byggeriet. Jens Sørensen vandt med et tilbud på 2.750 kr, altså 50 kr under den beregnede pris. Matthias Kristiansens tilbud kendes ikke. Sognerådet indkøbte selv en kakkelovn, for her som i de andre skoler skete opvarmningen med klyne og hedetørv, som hvert år blev udliciteret.

Hvad så med betalingen? Ja man havde i disse år solgt 9 tdr. land af Hovedskolens agermark for 300 kr pr. td. land og 3 hedeparceller for 10 kr pr. td. land, og det havde givet 3.450 kr i kommunekassen, og sognerådet ansøgte Amtsrådet om lov til at bruge disse penge til skolebyggeriet. Amtsrådet ville nu hellere, at kommunen optog et lån, og man prøvede først Ringkøbing Sparekasse, men fik et bedre tilbud i Ringkøbing Landbobank, hvor man lånte 3.000 kr.

Pogeskolen skulle tage børnene fra Viftrup- og Væggerskilde området samt fra østenden af Randbæk området, og fra de to sidste områder, hvis børn havde længst vej at gå, blev sognerådet indimellem holdt i ørene med hensyn til skolestiernes vedligehold, så vejen ikke blev for træls at gå. Første lærer var en gammel kending fra Randeris biskole, Søren Jensen, som i 1906 var lærer i Tykskov i Filskov sogn, men som gerne ville tilbage til Brejning sogn.

I 1929 blev Viftrup skole opgraderet til almindelig skole, og der blev bygget en ny skolebygning og ansat en eksamineret lærer, Carl Mikkelsen, skolens både første og sidste uddannede lærer, for han blev som lærer på skolen, til den blev nedlagt i 1961 og eleverne overflyttet til Brejning Centralskole. Der findes mere om skolen under Randbæk ejerlav.

Lærer Carl Mikkelsens erindringer:

Efter at min ansøgning var indsendt til det ledige biskolelærerembede ved Vivtrup skole, kom der i oktober 1927 brev fra provst Kristensen i Ulfborg om, at man agtede at kalde mig til biskolelærer ved Vivtrup skole i Brejning sogn, og at jeg skulle indsende dåbsattest og tuberkulose attest til provsten.

Jeg havde været på stedet og set den lille skole, der lå så ensomt omgivet af hede og plantage. Jeg havde besøgt sognerådsformanden på vejen derud fra Spjald. Nu skulle jeg også træffe det stedlige sognerådsmedlem i Vivtrup, Poul Andersen. Han var ved at spænde hestene for et læs tørv, som han skulle køre til Spjald med, så der blev ikke tid til megen samtale, men derimod tid til kaffe hos hans kone Else. Derefter besøgte jeg Kr. Mose og Anders Nielsen i Vesterbæk.

Kort tid efter læste jeg i bladet Folkeskolen (Danmarks Lærerforenings medlemsblad), at jeg var indstillet som nr.1 til embedet, og at der var 67 ansøgere. Stillingen måtte besættes med ukvalificerede og lønnes med 1200 kr om året.

Jeg var lykkelig over, at der var brug for mig, men lykken fik snart en brat ende, da der kom meddelelse fra provsten, at min kaldelse ikke blev til noget, da man ikke havde fået afskediget den gamle lærer.

Sognerådet mente, at læreren blev lejet år for år, og når de ikke lejede ham mere, så havde han automatisk fået sin afsked, men sådan gik det ikke. Det viste sig, at han var fast ansat i embedet, og da han kun var 61 år, kunne han ikke pensioneres undtagen ved sygdom.

Der kom nu kort efter et brev fra sognerådsformanden, der bad mig om at komme alligevel for at begynde som vikar for Edv. Christensen, der frivilligt trak sig tilbage, når man ikke ønskede ham mere. Edvard Christensen, der var gårdmand og boede i Herborg havde været lærer i 30 år, hvoraf de sidste 17 var i Vivtrup.

Jeg fik besked om at begynde en mandag, en af de første dage i november, og til at bringe mit habengut, der bestod af en seng, en stol og et bord samt nogle bøger, derud, lejede jeg en vognmand i Tvis. Da jeg skulle bo på skolen, blev der lavet et værelse til mig på loftet, men der var ingen trappe derop. Adgangen var fra en stige, der stod halvvejs op ad væggen i skolegangen. Derfra måtte man hæve sig op i armene, for at komme helt op.

Et par børn kom om søndagen for at se, om jeg var kommet, og så mandag morgen myldrede det ind med 37 elever fordelt på syv årgange. Den ældste var Julius Pedersen, født i 1913, den yngste var Niels Chr. Laugesen, født i 1920.

Min middagsmad fik jeg hos nærmeste nabo Jens Chr. (Pedersen) og Karen Marie for 50 øre pr. gang. I otte måneder var jeg ansat som vikar, men fra 1. november 1929 blev jeg ansat som første-lærer ved den nybyggede og udvidede skole og beklædte embedet, indtil skolens nedlæggelse i 1961.

Skoleloven, der blev undervist efter, var specielt beregnet for Ringkøbing og Ribe amter og blev kaldt for den vestjyske skoleordning.

Viftrup skole blev efter ombygningen en to-klasses skole med en vinterlærerinde ansat fra november til maj i et skema med 33 ugentlige timer, det samme antal timer som for ældste klasse. Om sommeren blev begge klasser tilsammen undervist i 18 timer. Yngste klasse fik 14 timers undervisning om ugen, og den ældste klasse fik 4 timer.

I begyndelsen måtte børnene selv betale, hvad de brugte i skolen. Bibelhistorie, katekismus, salmebog, geografi, danmarkshistorie og tavler kom børnene selv med hjemmefra. Læsebøger, regnebøger og kort fandtes i skolen på kommunens regning.

Jeg anskaffede til salg hos børnene skrivebøger, diktatbøger, penne, grifler, penneskafter, linealer og trækpapir. Sådan gik de første 10-11 år, indtil den nye skolelov af 1937 trådte i kraft, hvor efter skolematerialet blev anskaffet på kommunens regning. Senere kom sløjd til skemaet også som aften-skoleundervisning. Naboerne benyttede sig af muligheden for at få noget lavet, uden at det kostede ret meget.

Kunne man ikke derhjemme finde, hvor de enkelte steder i verden var placeret, kunne man spørge læreren. Således kom en lille flok drenge til katederet og spurgte, om jeg ville hjælpe med at finde ud af, hvor rum sø lå, da den ene drengs bror var ude at sejle og havde skrevet hjem, at han befandt sig

i rum sø!

Blandt de interessante folk på egnen var Sophus Smidt føreren. Han sagde De til alle mennesker undtagen sin egen familie. Sophus havde sin faste plads i kirken, og kunne degnen ikke komme, var Sophus altid reservedegn. Efter aftale fik han 5 kroner.

Den missionske gårdmand Kristen Thomsen holdt søndagsskole der hjemme og gav udtryk for sin glæde, da han opdagede, at jeg hørte til de troende.

En tredje i samfundet var Niels Clemmensen, Solsø, der sammen med sin kone Mariane var temmelig sparsommelig. Ægteskabet rummede tre børn, og da den yngste søn viste sig at være temmelig nærsynet, talte jeg med moderen om, at han skulle have briller, med det blev afslået med, at han, sønnen, alligevel ville slå dem i stykker.

En fjerde var Jens Troelsen med sin kone Marie. Han var en kæmpe skikkelse med kraftig hårvækst og brune øjne. Han havde afstået gården til en søn og boede i et aftægtshus på marken nær Vægerskilde kirke. Hans far var østrisk soldat, der havde været med i krigen 1864. Jens var meget mistænksom og pralende overfor alle. Som aftægtsmand fik han job med at holde kommunens veje i stand. Han havde altid sin kraftige pipe med, hvor han færdedes, men det var ikke rart at sidde i hans nærhed, for den sure pipe kunne lugtes gennemtrængende, specielt i kirken.

Tyskerne forvandlede vore store hedeblader til øvelsesplads og skydebane for soldaterne. Næsten hver morgen, når undervisningen skulle begynde, blev den akkompagneret af maskingeværssalver og kanonsalut. Flere naboer klagede over, at kuglerne var temmelig nærgående. To af kommunens seks skoler blev taget i brug af soldaterne. Jeg glædede mig over, at Viftrup skole ikke ejede en gymnastiksal, for det var især disse skoler, som tyskerne indtog.

Skolekommissionen fejrede mit 25 års jubilæum i 1952, hvilket blev en festlig begivenhed, selv om den var mig inderlig imod.

Ved skoleårets begyndelse 1. maj 1959 begyndte en ny epoke. Den vestjyske skoleordning, som jeg havde arbejdet med i 31,5 år, ophørte med at fungere og var nu afgang ved en stille og rolig død. Den vestjyske skoleordning var god for de større børn på landet, fordi de ikke blev skoletrætte. Ordningens mange modstandere var særlig dem, der ikke kendte den, og dem, der misundte læreren den megen fritid om sommeren.

1. august 1961 ophørte Viftrup skole med at eksistere som skole, og jeg blev tilbudt at følge med til Centralskolen i Spjald, men jeg foretrak at gå på ventepenge og arbejdede som vikar bl.a. i Herborg skole og senere ved Opsund skole og til slut i Videbæk.

Nordre skole, Højmose skole:

Skolebyggeriet i Højmose giver et godt indblik i forretningsgangen omkring et skolebyggeri. I september 1906 besluttede sognerådet, at nu skulle der bygges en skole i Højmose også kaldet Brejning nordre Skole, og derfor skulle der dels købes jord til skolebygningen, dels findes en arkitekt, der kunne udarbejde tegninger og holde opsyn med byggeriet. Skolekommissionen blev ind-

kaldt til at møde hos Søren Kudsk Sørensen i Mejeriby 8.oktober for sammen med sognerådet at bese forholdene i Højmosen, ligesom man henvendte sig til arkitekt Andersen i Holstebro for at få ham til at give en pris på tegning af skolen og tilsyn med byggeriet.

Det var lettest at finde en byggegrund til skolen. Det vedtoges at købe 3/4 tønde land fra gården Store Højmosen for 400 kroner, en beslutning som 29.november fik Amtsrådets fulde tilslutning, hvorefter handlen hurtigt gik i orden.

Det var straks sværere med arkitekten. Arkitekt Andersen sendte et tilbud på tegning og overslag til den nye skole, men prisen var 2% af byggesummen foruden kørepenge og 10 kroner om dagen for tilsyn, og da sognerådet ikke syntes om dette, henvendte man sig i stedet til arkitekt Johannes Lambæk i Ringkøbing, og forelagde ham sagen.

Han leverede en skitse af den nye skole til sognerådet og tilbød at levere tegning og overslag samt at føre tilsyn med byggeriet for ikke under 400 kroner og ikke over 450 kroner. Det var et tilbud, man kunne forholde sig til, så han fik opgaven.

Den 13.februar mødte arkitekt Lambæk op hos sognerådet i Fattiggården med tegninger og overslag. Samtidig havde sognerådet anmodet entreprenør Jens Sørensen i Mejeriby om at møde op også. Jens Sørensen var uddannet murer og er "skyld" i ikke så få af de huse, der blev bygget i Spjald først i 1900-årene. Han endte som ejer af Brejninggård, hvor han drev sommerrestaurant fra 1926 til 1942, hvor efterskolen blev oprettet.

Sognerådet bad Jens Sørensen om at give et tilbud på skolebyggeriet og meddelte samtidigt, at hvis man ikke kunne enes med ham om en rimelig pris, ville man udbyde byggeriet i offentlig licitation. Mon sådan en handel ville blive godtaget i dag? Men efter at have forhandlet frem og tilbage et stykke tid tilbød Jens Sørensen at levere materialer og at bygge skolen for en samlet pris på 11.500 kroner efter arkitektens beskrevne regler og udbetalingsvilkår, og dette tilbud indgik sognerådet på, sikkert ikke mindst fordi arkitekten påpegede, at man helt sikkert ikke fik så lavt et tilbud ved en offentlig licitation.

Kakkelovne og komfur, som ikke var med i entreprisen, blev indkøbt hos J.A.Jensen i Ringkøbing, iøvrigt en gammel Brejningdreng, der var født, hvor nu Krogs Blomster har til huse. Byggeriet blev finansieret på den måde, at sognerådet lånte 14.000 kroner i 4½% obligationer i Kommunekreditforeningen, som skulle afdrages over 28 år. Renter og afdrag skulle betales i halvårlige faste ydelser.

Betingelserne for byggeriet findes ikke mere, men noget tyder på, at skolen skulle stå færdig til 15.september 1907, for 7.september meddelte Jens Sørensen sognerådet, at nu var skolen færdig til aflevering for hans vedkommende, men sogneråd og arkitekt fandt dog enkelte mangler, som han fik besked om at afhjælpe inden 15.september, hvorefter han ville få dagbøder, indtil skolen var i orden, og 12.september kunne man så foretage det endelige syn, der faldt ud til alles tilfredshed, så Jens Sørensen fik udbetalt det resterende beløb af entreprisen bortset fra 500 kroner, der skulle stå som sikkerhed indtil synet på årsdagen, og arkitekten fik udbetalt 50 kroner oveni de 400, han først

havde fået, så også med ham må der have været fuld tilfredshed.

Legepladsen skulle planeres, der skulle anskaffes et par nye pulte og et skab til at supplere inventaret fra Sandbæk biskole, der skulle sættes gymnastikredskaber op og anskaffes bukke og hoppetov, men så var skolen også klar til at tages i brug 1.november, og sognerådet havde ikke tabt pusten mere, end at man indbød skolekommissionen til et møde 7.oktober, så man kunne blive enige om at finde en byggegrund til en skole i Opsund !

I lærer Poul Borups tid blev der nordligst på grunden bygget en gymnastiksal, der samtidig blev skoledistriktets samlingssted. Poul Borup gik meget ind for gymnastik, og et par gange om ugen ryddede han skolestuen for bænke og borde, som blev sat ud til siden, og så blev der gjort gymnastik. Han fik i 1930 overtalt skoledistriktets beboere til at give penge til en gymnastiksal, det lykkedes, og han planerede og støbte selv grunden, og tømrer Meldgaard i Spjald byggede huset for 1200 kr. På egns museet har vi en af de lange bænke fra gymnastiksalen og en kortere bæk fra Sandbæk biskole.

Den gamle biskole i Sandbæk, der nu blev overflødig, blev solgt til nedrivning for 320 kr. Den havde en fortid som fattighus i Brejning Kirkeby, hvorfra den var flyttet til Sandbæk i 1870, og nu blev den igen revet ned og genopbygget som husmandssted på nuværende Feldbækvej 2, hvor den for en del år siden måtte vige pladsen for et mere tidssvarende byggeri.

I efteråret 1961 var det slut med skole i Højmose, da eleverne blev flyttet til skolen i Spjald. Der findes mere om skolen under Randbæk ejerlav.

Opsund skole:

Sognerådet købte det østre hjørne af gdr. Niels Martin Mortensens mark 23-10-1907, selv om en del af beboerne i Opsund havde ønsket, at skolen blev lagt noget østligere. Man henvendte sig igen til arkitekt Johannes Lambæk i Ringkøbing, som igen gav tilsagn om at udfærdige tegning og holde opsyn med byggeriet for 450 kr, hvilket sognerådet gik ind på, og så genbrugte arkitekten tegningen fra Højmose skole, så man fik en tvilling til førstnævnte, og han kom let til honoraret!

Til en forandring udbød man skolebyggeriet i licitation i stedet for blot at henvende sig til et par lokale håndværkere, og det var nok en klog beslutning denne gang, for tømrermester Skuldbøl i Vorgod fik entreprisen for 13.250 kr som billigste udbyder, mens den lokale murermester Jens Sørensen denne gang var dyrest med et tilbud på 15.174 kr. Sognerådet skulle selv lade brønden kaste. Maling af lærerlejligheden gik igen til Christen Thomsen, Videbæk, og fremstilling af skoleinventar til snedker Andreas Jacobsen i Skjern, hvis tilbud på 625 kr var det laveste mod den lokale snedker Peder Kr. Kristiansen, som bød 636 kr. Her havde det nok været klogest at have holdt sig til den lokale, for inventaret var ikke i orden, da skolen blev afleveret, så det var nødvendigt at reparere på det. Støbegodset købte man igen hos J. A. Jensen i Ringkøbing. Skolen skulle være færdig senest 1-11-1908, og blev afleveret 28-10 i god stand udover skoleinventaret, som snedkeren fik 14 dage til at gøre i orden.

Sognerådsformanden skulle undersøge, hvor man kunne få det billigste lån til skolebyggeriet. Igen blev Ringkøbing sparekasse spurgt, og her kunne man låne 16.000 kr, men igen fik de en lang næse, for Kommunekreditforeningen gav et billigere lån på 15.500 kr, som blev udbetalt til Ringkøbing Landbobank 13-7-1908. Og så solgte man den gamle Randeris biskole til gdr. Jørgen Nielsen i ejendommen øst for Koldinghus til nedbrydning for 225 kr at betale senest 1-1-1909.

Der havde længe været tale om at bygge en annekskirke i Viftrup, og kirkeudvalget bad i sommeren 1908 sognerådet om, at læreren i Opsund skole måtte kaldes til at lede kirkesangen i den påtænkte kirke, indtil Viftrup biskole overgik til et fast embede, hvis lærer så kunne overtage betjeningen af kirken. Det er jo altid godt at være på forkant med udviklingen. Kirken blev først opført i 1916 og Viftrup skole fik først et fast lærerembede i 1929.

I 1954 byggede man en østfløj til skolen med endnu et klasseværelse og en gymnastiksal, men i 1970 var det slut med almindelig skole her, idet eleverne blev flyttet til Brejning Centralskole. Og i dag er bygningerne opstået som ungdomsskole. Der findes mere om skolen under Opsund ejerlav.

Spjald Skole:

Efterhånden som Spjald by voksede til, opstod der et ønske om at få sin egen skole i byen, for børnetallet voksede støt og roligt. Allerede omkring 1914 henvendte den da oprettede Borgerforening sig til sognerådet derom, uden at henvendelsen medførte noget. Børnene, der boede nord for det nuværende lyskryds, måtte søge skole i Højmose, mens børnene, der boede syd for lyskrydset, måtte søge skole i Hovedskolen. I januar 1935 gik der således 60 børn fra Spjald til Hovedskolen og 20 børn til Højmose skole, og dette gjorde, at skolekommissionen atter sendte et forslag til sognerådet om en skole i Spjald, og denne gang var der bid. Det blev besluttet at bygge en skole i den sydlige ende af markedspladsen, som sognerådet havde købt fra Nr. Søndergård i 1916. Man indhentede tilbud og med en enkelt undtagelse var det Spjald håndværkere, der fik opgaven, som i alt beløb sig til godt 46.000 kr. Alle pengene låntes i Ringkøbing og Omegns Sparekasse, denne gang uden modkandidater! Se videre i Jubilæumsskrift for Spjald Skole 1935-1985.

Man undgik heller ikke denne gang en opfordring fra Undervisningsministeriet og skoledirektionen om i stedet at oprette en centralskole i Spjald og samtidig nedlægge Højmose skole og Hovedskolen, men sognerådet afviste dette med, at så ville en del af eleverne få op til 6 km til skole.

Efter den nye skolelov i 1937 betalte kommunen for alle materialeudgifter ved skolerne, før den tid betalte forældrene for bibelhistorie, katekismus, salmebog, geografi, danmarkshistorie, skrivebøger, diktatbøger, tavler, grifler, penne + skafter samt trækpapir, kun læsebøger og regnebøger fandtes på skolerne.

I den nye folkeskolelov, der kom i 1958, stod der, at de små skoler i sognene skulle nedlægges, så snart det var muligt, og eleverne skulle flyttes til centralskoler, og sognerådet besluttede at nedlægge skolerne i Højmose og Viftrup, men det krævede en udbygning af skolen i Spjald. Denne udbygning, som bestod af østfløjen, mellembygningen og gymnastiksalen, stod færdig i 1961, og Spjald

skole blev nu omdøbt til Brejning Centralskole med 8.-9. klasse og realafdeling. Skolen modtog ikke alene eleverne fra de to nedlagte skoler, men også 6. og 7. klasse fra Vesterbæk skole, samt 8.-10. klasses elever fra Hover, Grønbjerg og Ørnhøj. Og hermed forsvandt også den vestjyske skoleordning, som stoppede 1. maj 1959 ved skoleårets begyndelse.

Vesterbæk skole blev nedlagt i 1967, Opsund skole og Hovedskolen i 1970, og alle sognets skolebørn blev nu samlet i Spjald, 600 i alt. hvorfor det så var nødvendigt med at udbygge skolen. I 1968-1970 blev vestfløjen bygget og i 1977 byggedes faglokaler mod nord, og frasat ganske få tilføjelser som ekstra omklædningsrum ved gymnastiksalen og ny indgangsparti, er skolens ydre rammer de samme som i 1977, men indvendigt er der selvfølgelig sket meget i takt med nye behov, ikke mindst i forbindelse med restaureringen i 2011.

I forbindelse med 50 års jubilæet i 1985 fik skolen igen navnet Spjald Skole.

Johannes J. Lund
Spjald, 2020.